

84(2=632.1

)6-5

У 435

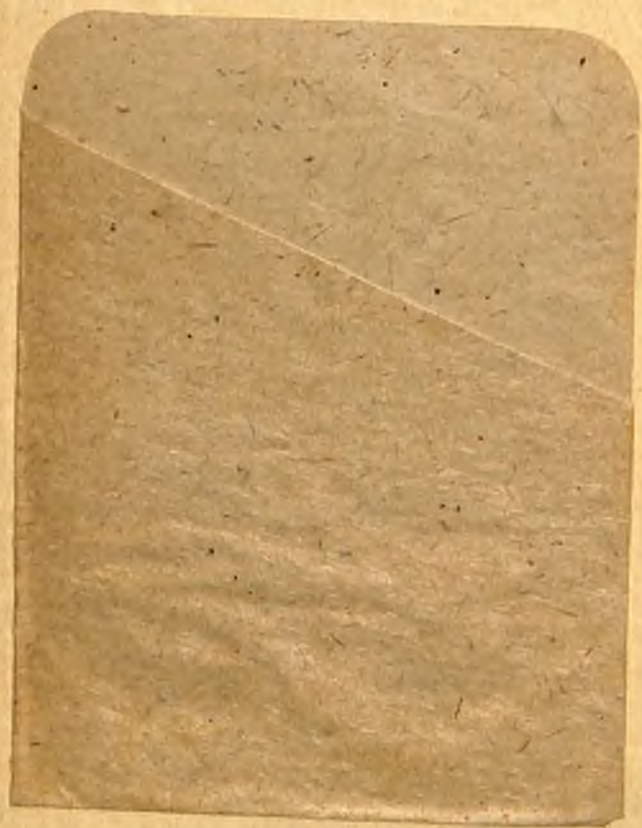

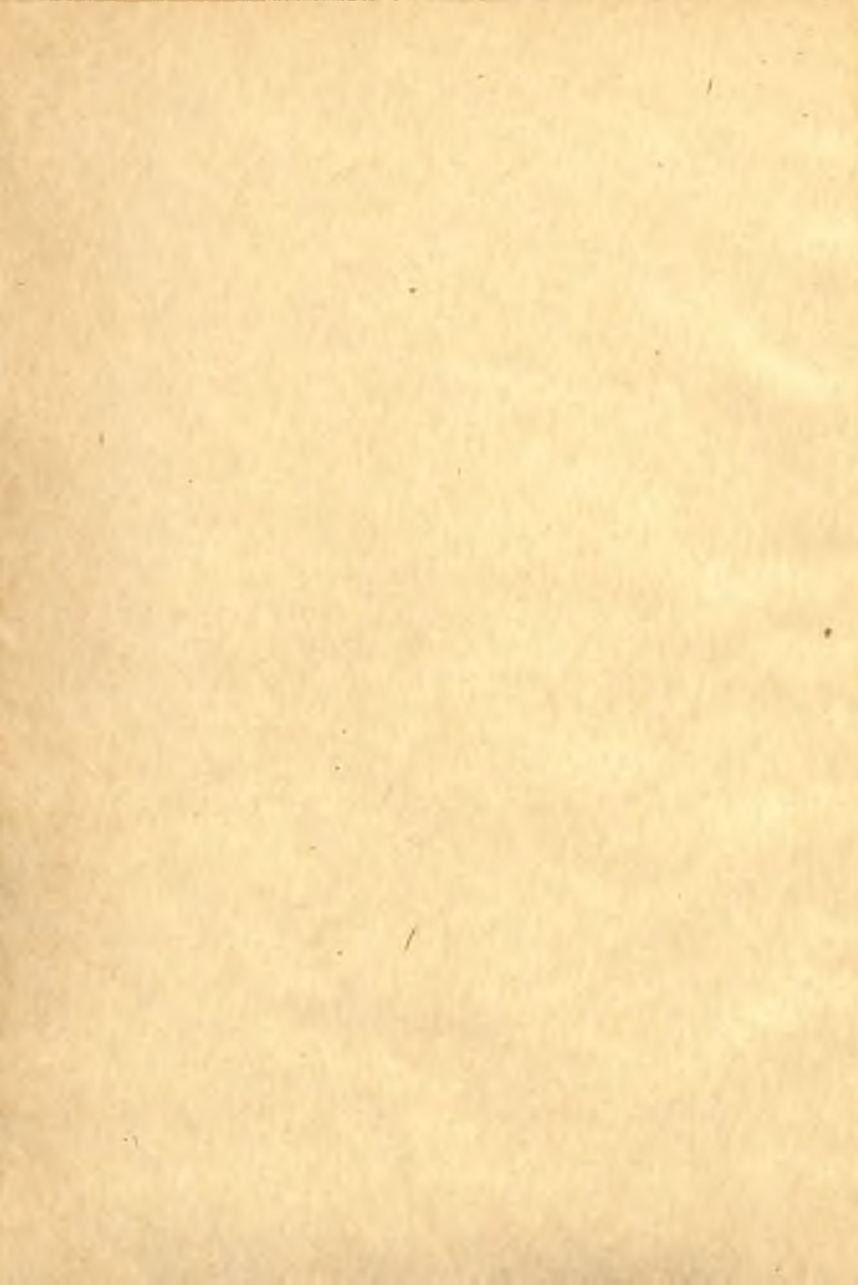
БОРИС УКАЧИН

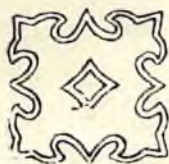

Үйлдэрдын
белеги

Алтайдын бичиктер чыгарар
издательствозынын
Туулу Алтайдагы бѳлүги · 1979

**БОРИС
УКАЧИН**

*Жылдардын
белеги*

*(Жети жуунтыдан талдап
алган үлгерлер)*

84(2=632.1/5-5) 944
84(2=632.1/5-5) 544

С (А.п)
У—435

А 4088 V

Национальная
библиотека
Республики Алтай
им М.В. Чевалкова

Борис Укачин — көп бичиктердин авторы. Онын ады-чуузы алтай јоннын ортозында элбеде јарлу. «Јолдордын белеги» деп бу бичикке мынан озо чыккан онын јети јуунтызынан талдап алган үлгерлер кирген.

У 70403—023
М 138 (03) 79 113—79

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1979 г.

Борис Укачинович Укачин

ДАР ГОДОВ

12.01.2006

Стихи
На алтайском языке

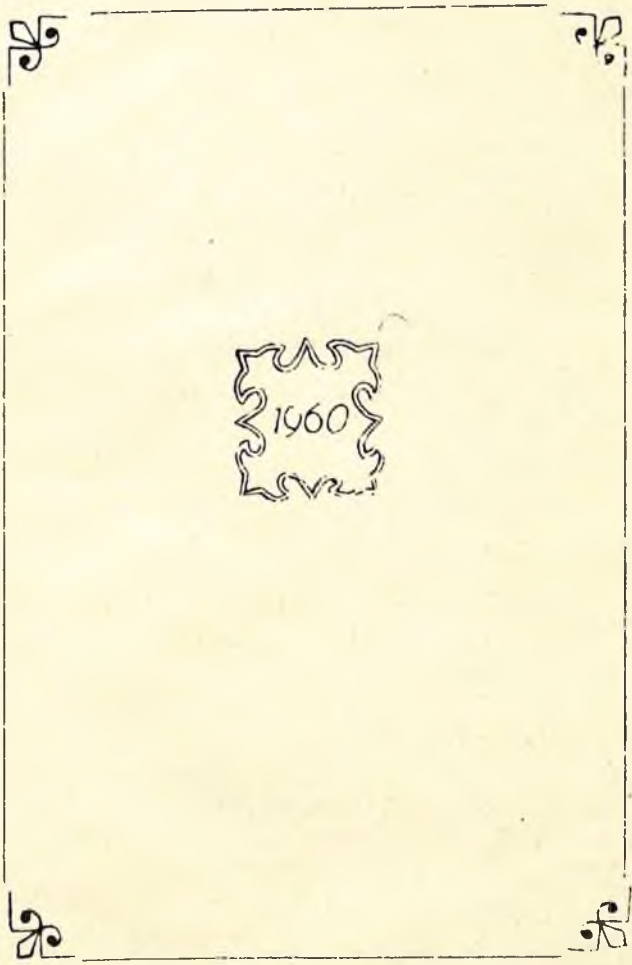
Художник В. Д. Запрудаев

Редактор З. Шинжина. Художественный редактор В. Ортогулова. Технический редактор М. Шелепова.

Сдано в набор 14/VI 1979 г. Подписано в печать 1/XI 1979 г. Формат 70×100 1/32. Бумага тип. № 2. Усл. п. л. 10,64. Уч.-изд. л. 8. Тираж 3000 экз. Заказ 3193. Цена 85 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

Б-УБЧ-76

1960

„Ј О Л Д О Р“
деп јуунтыдан

* * *

«Солдат бол!»—деп, Төрөлим кычырды...
Поезд ичкерлейт, поезд ичкерлейт.
Бөрүгин уштып, тууларым үдешти,
Тууларым бүгүн кыймык жок тургулайт.

Ынаарлу тегери... Тууларым ыраак...
Ыраак чөлдөрлө поезд ичкерлейт.
Малчынын уулынын жолдору кадалгак,
Кадалгак та болзо, кайра ол бурылбайт.

Кыскылтым булуттар үстимде чубажат,
Кайдаар чубажат, кандый талага?..
Поезд ичкерлейт, поезд учуртат,
Барып жадым гранды корыыргал

1959 j.

ЖОЛДОГЫ САНАА

Баштапкы ла катап мен ыраакта,
Барып жадым төрөл Алтайдан.
Алтай туулардын агару бажына
Конорго чубажат булуттар
бу мынанг...

Уур буудайга бүркеткен Кулунду
Орус кыстын чачындый алтын.
Солун городтор, журттар алдымда,
Солун жараттарга поезд апарзын.

Жолды жакалай бугулдар, бугулдар,
Торт ло озор алтай чадырлар.
Карагай, терек — жүзүн агаштар,
Кайда ла Алтайым катап журалар.

Ыраак Күнчыгыш, Ыраак Күнчыгыш —
Ырысты төзөгөн улустын јери.
Оттор, оттор — городтор јараш,
Орчыланг эмес, јылдысту тенгери...

Ангаранын отторы алкышту мызылдайт,
Алтайым оны ыраактан көрбөйт.
Ачу алгырып, поезд шунудат,
Алдымда јангы талалар ачылат.

1959 ј.

ЭНЕМЕ

Туманга бөркеткен Жаану тайганын
Туйугында эмтирим түш јеримде.
Төгөрик ичинде јылдыстый көлдөрин
Суркурап ойнойт бүрүңкий эңирде.

Баштан ашкан балтырган ортозыла
Барып јададым уйларды айдап.
Тайганы төмөн таныш јолыла
Уйлар мантажат текшилеп, мыжылдап..

Олордын кийининен јадип-јетпей,
Одуума түжедим арканы төмөн.
— Уулым чыдадың! — Удура чыгып,
Энем меге эрке көрөтөн...

Түжим түгенбейт, түженип јадым.
Түндерде улаарып мен турадым.
— Энем! — деп айдала, ойгонып келзем
Эбире тым... Солдаттар уйкуда.
Коштой јаткан башкирди көрзөм,
Койказы куру. Нөкөрим каруулда.

Нөкөрим каруулда, күкүрттү түнде,
Уйку јок турат төрөли төжинде.
Башкирдин сыртында — ашту Алтай,
Баштары кажайган карган энелер.
Мен чилеп, өдүк јок, тууны туулай
Јүгүрип өскөн малчы уулчактар.

Энем, эртен Јаанунын бажынан
Күн түлкүдий кызарып ажар.
Тойу уйлар Аксас бажынан
Айланып ойто ло турлуга јуулар.

Ол тужында слер оморды
Ойто ло күзедип, тышкары конороор.
Тууларга артылган айас тенгерицен
Алтын јылдыстар слерге ајарар.

Мындыј јайгы түнде јангыскан
Ар-бүткенди слер тыгдаараар.
Ујрин бедреп, кенете куран
Арканы торгултып, тымыкты бузар.

Устеерле слердин куулар шуулап,
Устиги ороондо тымыкла шунар.
Алтайыс слерге јууктап ла ырап,
Аалга табыжын араайын угузар.

Је уулыгар слердин бу ла өйдө
База каруулда, каруулдаар Төрөлин.
Мылтыктын күзүрти бу тымык кейде
Торгулбазын — сергелен болойын!..

Башкир најымнын кичинек кызы
Амыр уйуктап, чочыбай конзын.
Энелер јүрекеринде ачулар сызы
Эмди ойто качан да болбозын!..

Онын учун мен каруулда,
Омок-сегелен турум гранда.
— Уулым чыдаган! — деп иженгер меге,
Иженгер ырыска, улуска ла меге.

1957 ј.

СОЛДАТ

Ол бойынан терең окопты казып,
Омок чырайы терге бүркелди.
Колына ойто ло ломды алып,
Комудал жогынан иштене берди.

Ол жүк ле бир жыл черүде,
Ле онжылдыктар жүрүмин билди.
Лиит эрдин элбек төжинде
Жүзүн ле значоктор сурлап турды.

Бистин чөрчөктөрдө эки жүректү
Баатыр эмес, кижидий ле күчтү.
Мендий ле уул — журтта өскөн,
Мен чилеп ойногон, жанмырга өткөн...

Байла, мындый ок значоктордон
Баатырлык геройлор жолдоры башталган.
Солдатка берилген уур жолдордо
Жонына жайымды, ырысты тапкан.

1957 ж.

ОТТЫҢ JAНЫНДА

Онон-мынан кенете
Уур тегери түбинде
Жалкындар кызас-кызас эдишти.
Жалкындар — курч кылыштар
Тегерини чийе кести, —
Уур жанмырлар урула берди.

Кийимибис үлүш, карара көпти,
Сопокторыс дезе кажайа јунулды.
Шалырап, күркүреп, шуулап,
Жанмыр токтоды, кайдаар да ырап....

Бис от камыстыс — јелбер ле јаан,
Оны эбире ууй туттыбыс.
«Бу кенете канайткан кайракан?!» —
Кургадынып мында бис турубыс:

Устибисте агаштан үлүш тамчы
Мойныбыска тамат соок јайылтып.
Кийген кийимис кандый да тапчы,
Буузы буркурайт эмештен кургап:

Меге таныш шуулашкан агаштар,
Меге таныш — жанмырга өдөри,
Меге таныш — туманду туулар,
Меге таныш — одуга коноры,

От јанына отурып алала,
Ойгор, табылу өдөтөн куучындар..

Лебрен оттын јанында турала,
Јеримди санандым, солдат-најылар.

...Мынайып јалкын јалтылдап турганда
Мынайып күкүрт күзүреп турганда,
Алтай эмеген арчын алатан,
Отко салып, шыпшанып туратан.

Јорукчы болзо, барып јадала,
Јолдо кайынга кыйра буулайтан.
Өрөги турган улу кудайла
Өөркөшпөй улус эрмек баштайтан.

Эмдиги жүрүм эрјине аттый,
Эреени јоктон ичкери учуртат.
Јалтырт эткен кыскылтым кылыштый
Јалкындар мени бүгүн кайкадат.

Озогы жүрүмди ойто сананзам,
Онын менде нези артты?..
Ол жүрүмнен јиит көксимде
Шак бу оттый јалбыш артты!

1958 ј.

ОРУС ЭНЕГЕ

Эзендер бе, орус эне!..
Эмдиге јетире мен слерге
Бир де катап туштабадым,
Бир де эрмек сурабадым.

Мен бодозом, слердин көстөр,
Россия ўстинде тенгери ошкош, —
Чанкыр, чанкыр...
Мен бодозом, слердин јўзеерде
Мунг чырыштар јайылып калтыр.

Билереер бе слер, орус эне,
Энемнинг көстөри кара-кара,
Онын түбинде канча шыра.
Билереер бе слер, орус эне,
Энемнинг јўзинде мунг чырыштар,
Эмди канайып, качан арчылар?..

Билереер бе слер, орус эне,
Энемнинг колдоры иштеңкей-иштеңкей,
Уйлар сааган, от камыскан,
Менинг бажымды ол колдор сыймаган.
Слердинг де колдор, байла, иштеңкей,
Қыра сўрген, калаш быжырган,
Витянын сары чачын сыймаган...

Мен эмди черўде,
Слердинг Витяла кожо турум.
Кўнўнг ле сайын, энгирде,

Келер кеен жүрүм керегинде
Витяла кожо шүүжнп турадым.
...Мен слердин письмолло таныштым,
Мен оны сонуркап кычырдым:
— Ат-нереге белен бе, сен? — деп,
Витяга бичилген сөстөрди кайкадым.

— Ат-нереге белен бе, сен? — деп,
Слер јангыс Витядан эмес,
Ончобыстан слерди сураган деп,
Ондоп јадырым, орус энебис.

Слердин суракка кандый сөстөрлө
Каруу јандыар, орус эне?..
Бис каруулда Витяла кожо,
Төрөлдин граны бек ине!

Бис тегерини сүүйдис, күнди,
Бийик тууларды, јажыл өлөңди.
Қазарманын јанына кажы ла јаста
Чечектер тарыйдыс јайым часта...

Је Төрөлис бисти тартышка кычырза,
Бир кижидий белен болорыс!
Өштү бистин јериске табарза,
Өлүмнен јалтанбай, өчисти аларыс!

Бис слердин уулыгарла коштой
Бир стройдо јергелей турубыс.
Ол — орус, мен — алтай,
Орооныс јангыс. Јуучылдар эдибис.

Қайран Төрөлдин бийик үстинде
Қайкалду кызыл мааныбыс элбирейт.
Қажы ла солдат ла эненин жүзинде
Ол маанынын јаркыны жарыйт.

Онын учун, орус эне,
Ойгор бистинг армия адынанг,
Ончо тегин солдаттар адынанг,
Орус најым ла бойымнын адымнанг,
Слерге бичийдим, орус эне:

— Бис улу ла уур јенүге,
Бийик ле кайкалду ат-нереге
Качан да болзо белен,
орус эне!

Угулат па сөзис,
Угулат па чертис,
Орус эне — ойгор эне,
Алтай эне — алкышту эне,
Бүткилегер биске,
Бу сөзиске,
Бу чертиске!

1957 ј.

МЕНИН ТУШТЕР ҚОРГОН ТАЛАДА

Мен тўш тўжендим. Тўш жеримде
Мен каруулда...

Бийиктен бийик, ўстимде,
Кастар учат кайкалду талага.

Кеендик бийиктен кенетийин бирўзи
Кижн ўниле меге кыйгырды:

— Алтайды кўстўдис бис, солдат,
Анда чанкыр кўлдўр жайкалат,
Анда чанкыр мўштўр шуулажат,
Айлыға жанак — деп, кас айдат, —
Канадыма отур, апарып салайын,
Кару энеге жетирип койойын...

Жанайын дезем, жанымда гран,
Жанбайын дезем, канайып артатан?..
Ачу сыска жүрегим бастырды,
Аланзу санаалар кайнап чыкты.

Кайнап чыккан кайран сагышты
Канайып та болзо, базарга келишти:
— Кас ла деген каныр куш,
Канадын меге керек жок.
Эм ўстине жаньскан уч,
Эмди жанар жаным жок!..
Ак сўмерлў тууларымды,
Арчын жьтту Алтайымды
Жериди деп, жектебегер,
Жериме, кастар, эзен жедигер...

Алтай аттардын тибирттери
Ал-санаамда тондоло берди.
Алтай эрмектин таныш кимирти
Ач-амырым аскырып ийди.

Кас ла деген кангыр куш,
Қалак ла мени ондозоң,
Қапшайлап төрөл жериме уч,
Қарғап-шилтеп айтпазаң...

Қастар-куулар канады,
Қанайдар, үстимде шуулашты.
Қара бажымның үстиле
Қатаптаң база айланды.
Түштер көргөн тала жаар
Түнде түлүреп ырады...

Мен түш түжендим. Түш жеримде
Мен каруулда.
Қастарла кожо жериме,
Қанайдар, мен жанбадым,
Қарың, кожо барбадым...
Мен каруулда,
Мен каруулда...

1958 ж.

МЕНИН ҚОЖОНДОРЫМ

Жерди жемирп, вулкан коскорылгандый,
Қожонның ийдезине көксим сыстайт.

Жүрүмнің ырызы ла шыразы,
ый ла каткыдый,

Жүрегимди ачыдып,
кезикте сыктайт.

Солдат најылардың каткызы,
Сүүш керегинде
куучын-кунугы —

Ончозы менин кожомым,
Ондойтон, билетен ойгорым!..

Комудайдым, —
Қожондорым учун
мен оорыйдым.

Комудайдым, —
Қоштой најылар
тилимди ондобойт.

Оның учун жүрегим
ачу онтойт.

Қожондорым
канадын,
жүрүмин табарга

Қонвертте тумаланып,
Алтай жаар учат.

Сананган тууларыма
олор барала,

Солдат жүрүмди
алтайлап айдат.

Алтай күүнимнен
арткан күүндерге
Жаныс ла
орус тил кўр деп ондойдым.
Же эбире жуулган
жуучыл кўрееге
Орус сөстөрлө
кожондоп болбойдым.

Кўр-көксимнен
кандый кожон чыкканын
Кайдан билер
мындагы нажылар?
Узун жолдордын
уйку жок чындыгын
Улу жүрүмге
канайып таркадар?..
Кожонгыма
орус тил
кўр деп ондодым,
Кўр тудаачыны
канайып табайын?..
Ончозын,
ончозын айдарга мендедим,
Ондолбойт,
кемге комудал ийейин?!

Жажырбазым,
Жаныдан Төрөлим кычырза,
Жана болбой,
солдат та болорым.
Сөзинди
кожонгло айт деп сураза,
Алтай кожонгло
ичкери базарым!

ЈОДРАЛАР

Јаңмыр јалтырап өдө берди.
Амурдын үстінде ачылды тегери.
Амурдын јарадында јодралар кажайды,
Ару көстөрлү тамчылар сурлады.

Ар-бүткеннин јаражай кыстары —
Ак чечектү јодралар уйалчаң.
Айдып ийген омордын сөстөрін
Алкышту жүректер канайып укпайтан?..

Сүүшке эриккен телекей уулдары
Сүүне түжет омордын шуултына.
Амур суунын кайран јодралары
Агарып чечектейт алтын јаста.

Јүрегимде сүүш. Сүүжимди јоктоп,
Јодралар, мен слерди тыгдайдым.
Айтканыгарга слердин көксим ачып,
Алтай эр — алтайлап ондойдым.

г. Хабаровск, 1957 ј.

АЙЛЫМНАҢ КЕЛГЕН САМАРА

Айлымнаҥ келген самара,
Айлымнаҥ келген самара
Аарчы-куруттың ыжыла тынат.
Экче чаазын — кайран самара
Энемниң эрке сөзин угузат.

Солдат — ол жаантайын солдат,
Салымы онын Төрөлиле колбулу.
Каруулда турат, окоптор казат,
Карыга түжет, тынат ол улу...
Тынат улу — самара алган,
Санаазыла ол айлына жанган.

Кенете алдына алтай журты,
Келерде арткан көөркий кызы
Келип мында алдына эбелет.
Желбер түктү Жееренек уйы,
Жеерен-чоокыр ол бозузы,
Жериниң кебери — ончозы көрүнөт...

А солдат — ол жаантайын солдат,
Аар-калап изүни жеңер,
Ачу-корон соокко до тонор.
Солдат — ол жаантайын солдат,
Жендирбес жеткерди ол жеңер,
Жеңип болбозо, стройдо өлөр!..

Солдат — ол жаантайын солдат,
Жанар күүни кезикте келер,

Жайы-кыжы Алтайды түженер.
Солдат — ол жаантайын солдат,
Төрөли учун жүрүмин берер,
Төжин төгөп, ичкери базар!

...Солдат бүгүн самара алган,
Санаазыла ол айлына жанган.
Солдат — ол жаантайын солдат,
Билзегер, нөкөрлөр, билзегер,
Самара оны санандырып ийген,
Санаа-күүнүн түймедип ийген,
Айлынан келген самара,
Айлынан келген самара...
А солдат — ол жаантайын солдат.

Эски тетрадьтан, 1958 ж.

НАЈЫЛЫК ҚЕРЕГИНДЕ КОЖОН

Најылык керегинде бу кожон
Сценадан канатту учуп чыккан.
Најылык керегинде бу кожон
Најыга најы ол тапкан...

Театрды бу кожон
Элбедип ийгендий билдирген.
Солдаттың ўниле ол кожо
Санаамды бийикке көдүрген.

Орус уулдың коо ўни
Орчлан кеткен мўркўттий.
Бир сананзам, бу кожон
Сартакпайдың жазындый.

Жаскы жааштың тамчызы
Жымжак жерге шингендий,
Қожонның коо ол кўўзи
Қолтуктап апарып жаткандый.

Орус уулдың кожоңы
Оттоң до артык жылыдат.
Қандый да ээлгир толкузы
Қанымла жымырап барадат.

Меге калың стенелер өткўре
Менин жерим, төрөлим көрўнген.

Чыгыштан бадышка јетире
Кожон канадын кӧдӱрген.

Тыныжы јок тымыкта
Јаңыс ла кожон торгулган.
Јасла, кейле, јаркынла
Јаш јӱрегим сыктаган.

Тӧрӧлим керегинде бу кожон,
Најылык керегинде бу кожон
Нактын кӱӱнин алдыртып,
Катап угулды алтайлап...

Алтай уулдын кӧксинен чыгып,
Алтай јеримде бу кожон торгулды.
Кобылар, таскылдар кожонго чечектеп,
Орус кӱӱге ойгонып јатты.

Малчы уул тайгада јаңыскан эмес,
Мун ӱндер ого јӧмӧжип тургандый.
Кижинин јӱрӱми элес эмес,
Канча чактарга улала бергендий...

Најылык керегинде бу кожонды,
Тӧрӧлим керегинде бу кожонды,
Эки тилле мен уктым,
Эленчик јарашка мен бактым.

Алтай ла орус уулдын сӧстӧрин
Агару јаңыс кӱӱ аптады.
Келер ӧйлӧргӧ керсӱ јолдорды
Кереес эдип, бир кожон алкады.

Черемхово јурт, 1957 ј.

МЕНИНГ АЛТАЙЫМ

Менин Алтайым!..

Эзен бе,
Эзеним эмди ле сеге јетсин!
Чаңкыр тенгери телкеминде,
Койлор чылап, булуттар чубашсын.

Јеримнин јүзинде чырыштардый,
Ликтер, кобылар кезилген јадат.
Ойгор санаа јажырып тургандый,
Одожымда туулар тым турат.

Апагаш јалдарын салактадып,
Амырап калтыр алыс мөңкүлөр.
Айса јаңмыр болор деп,
Айдарга туру ба ак сүмерлер?..

Үйеден үйеге аалга улуркап,
Үч-Сүмер чаңкыр туманла таңкылайт.
— Белетен, јаңмыр болор! — деп,
Белгелеп бийикте ол тымыйт...

Менин Алтайым, кеен чөрчөктий,
Мөңкүлик билбеген јажыдын јажырат.
Кодороочы-геолог улус келбестий,
Қойны байлык — тым тынат.

Менин Алтайым!

Аркытка, Қадынга
Ару жүрегим күйүнбей арткай.

Айдары жок ыраак талага
Агастый жеңил калып баргай!..

Ады жок суучактар аркада шулурап,
Алдымды кечире мантажып жадат.
Араайын айдылган үлгерди тыгдап,
Алтайым кайкап ла аланзып угат.

Салымымнан артык салымды
Сананып качан да мен таппазым.
Алтайдын арузынан,

кейинен,

салкынынан

Айрылып кайдаар да

мен барбазым!..

1956 ж.

КАРГАН ОБОҒОН

Сары јалбырактарын кўс төгүлтп,
Сақып турган баштапкы карды.
Јўс јаштын бажына једип,
Јүрүмнен Алтайда бир карган ырады.

Јўс јашту мөштий өрөкөн
Јүректерди кечире кўзүреп јыгылды.
— Калак ла де, эрте өлгөн! —
Карыгып канча улус айдышты.

Карамду, карыкту бу сөстөр
Кандый ла кайралдан ого баалу.
— Эрте өлди! — Кандый сөстөр,
Кандый јаан ол байлу.

Бүткүл чак! Ас па ол?..
Андый да болзо: «Эрте өлгөн!..»
Кайрылык ла Карагол —
Кандый өскө јолдор өткөн?..

Ак-јарыктын бу карганы
Аар-калапту нени бүдүрген?..
Јаан болзо, кой кабырып,
Јалкын-јашту одулар билген.

Кижиле чилеп, јүрүм јүрүп,
Је кижиге бир де јаман этпеген.
Качан бирде каалып-јүүлип,
Казыр күүнге бийлетпеген.

Ада болуп, абыгай болуп,
Ач-үренди чыдадып салган.
Төгүнденип, төргө чыгып,
Төп бүдүмдү отурбаган.

Узун соруулду кангазынан ырап,
Узун жолынын учына чыкты.
Улуска жалакай күүнин сыйлап,
Улус көксинде тирүү артты.

Кайран кижиге — карган өрөкөн,
Катап качан да көзүн ачпас.
— Калак ла де, эрте өлгөн! —
Канайып карыгып, улус айтпас...

Онын жажаган жүс жажы
Биске бийик тоомжу болзын.
Кайран карганак — мөңкүлик кижиге
Кажы ла жүректе быйанду артсын!

1957 ж. Күнчыгыш.

КАДЫН-БАЖЫ

Кадын-Бажы, Кадын-Бажы, —
Кан-Алтайдың ойгор бажы,
Сеге канай чыгайын,
Канайып сеге чыдайын!..

Жангыс ла кўн бажыґа
Јаантайын једип амырайт.
Амадуум сени јажына
Алдынаґ өрө ајыктайт.

Кадын-Бажы, Кадын-Бажы,
Кандый јажыл јас эбире!
Јал-мөґкүлү ол бажыґа
Јас кўчсинет эм једерге.

Чынаркап туруґ, Кадын-Бажы,
Чаґкырлыкка сен сүзүлип.
Је бистин өйдин бу учужы
Бийик сенен сунуп калат.

Қалапту бўткен моторлор кўўзин
Қайкажып угат мун јылдыстар.
Бийик те учсаас, бистин кўўнис,
Билип алгын, керсү артар.

Буурзак бойыс бис артарыс,
Бистин өйис — өйлөр бажы!
Бажыґла јойу бис базарыс,
Кадын-Бажы, Кадын-Бажы!

1959 ј.

ТАНТАЛАЙ ЧЕЧЕКТИЙ КЫС

Таш ортодон өзөтөн
Танталайдый сен чечек.
Ачтан-јуттан айабас
Агуна куштый көөркийек.

Қачарларын көргөмдө,
Қан қолынған сүт ошкош.
Мызылдаған чачында
Күннинг чоғы бар ошкош.

Апагаш, ару кийимин
Айдары јок шылыртту.
Көрөргө керсү көстөрин
Көс једерден кылбыкту.

Јаңы јааған қар ошкош
Јаш кеберин ап-ару.
Јаланда қойлоп жүргенде,
Јаңарын меге танылу.

Қоо энгир тўшкенде,
Қойлорло қожо јанадын.
Солун бичикти ээчиде
Сонурқап ыраак барадын...

Јүрбеген ыраак јерлерде
Јүрүм сени қайкадат.
Барбаған башқа талаға
Барар да күүнинг кел турат.

Je энен сенин карыган,
Эмди канай чачарын.
«Эрикчелдү мында» — деп,
Эрмекти канай айдарын...

«Койго кажаган керек» — деп,
Комудалду да жүрезин.
Кылыгы жаман улусла
Кырмактажып та ийедин.

Тагла кожо тайгалар
Таныш кожомго ойгонзын.
Көргөн көзин — жылдыстар
Көс жедерден ойнозын...

Таш ортодо өс калган
Танталайдый сен, чечек.
Ачтан-жуттан айабас,
Агуна куштый көөркийек.

1959 ж.

ЧЕЧЕРКЕКТЕР

Уй телийтен Чорной
Удура јортуп ол келди.

Узанатан Чокондой

Уткып, онон сурады:

«Бош-Тууда болдын ба?
Боро айгырым көрдин бе?
Армакчылу ак-бором
Агашка оролбой туру ба?...»

Чорной удура чечеркеди,

Чотылдада каруу берди:

«Туу ла туру — ол туру,
Тындын-божын јайкабадым.
Ат ла туру — анда туру,
Агын-борозын ылгабадым...»

Узанатан Чокондой

Уткалап ийди токтобой:

«Тилим чечен ол дейле,
Тийишпей јүр, Чорной.
Айгырым амыр дединг бе, —
Алкыжым јеткей, Чорной...»

Тили ус ла колы ус

Тил блаашкан — мен уккам.

Кажызында — кандый ус,

Калык билзин — чий салгам.

1957 ј.

ЭЗЕН БОЛЗЫН!

Удура соккон салкынга
Уткуй учат поездтер.
Черүден јанган солдатка
Једижип болбойт теректер.

Көөлмөккө түшкен булутты
Сопокторло тепсегем.
Казармада Алтайды
Қанча ла катап түженгем!

Једишпейт меге јаландар,
Јелбендеп јанғыйт мажактар.
Јүс боочылар алдымда,
Јүрүмим — јанғы ажуда.

Эзен болзын, Қўнчыгыш,
Эзен болзын, армия!
Јанып јадым — кўн јараш,
Јанып јадым айлыма!

Боро шинель алдында
Болот бүгер жүрек бар.
Буудак јолдо туштаза,
Буза согуп ол барар.

Полды ўлўш кеденле
Јышкан, јунган колдорым.
Боевой кўчтў мылтыктын
Бойын туткан сабарым...

Боро шинель алдында
Поэзия сүүген жүрек бар.
Јерине једип кыстарга
Јектетпезе ол кайдар!..

Эзенде керек мен болзом,
Кычыру салгар, командир!
Эртен керек мен болзом,
Эбирерим, эски тир...

Эзен болзын, нөкөрлөр!
Эзен болзын, окоптор!
Јүс боочылар алдымда,
Јүрүмим — јаңы ажуда...

Күс, 1969 ј.

1963

„МЕН КЕМ?“
деп жуунтыданг

БОЙЫМНЫҢ ЈУРУМИМ

Мен көп катап жыгылгам:
Өлөңгө дө оролып,
Өйгө дө сабадып,
Тошко до толголып,
Түбекке де түртүлип...
Мен көп катап жыгылгам,
Жыгылган јериме баш болзын.

Мен көп катап ыйлагам:
Эмчек те сурап,
Энемди де сакып,
Сүрекей кородоп то,
Сүүнеле, сүрнүгип те...
Мен көп катап ыйлагам,
Ыйлаган јериме баш болзын.

Мен эмди де узак жүрерим.
Жыгыларым да,
Турарым да,
Кайкаарым да,
Кайкадарым да...
Мен эмди де узак жүрерим,
Бастыра јолыма баш болзын!

1964 ј.

ТАҢ

Устимдеги жылдыстар
Узўлип бирден јоголды.
Айлаткышты айланар
Ак чырайлу таң келди.

Кўмўш кырдын чоқыда
Кўн отурып ойноды.
Алтын кирбик чогыла
Ар-бўткенди ойгосты.

— Јакшы ба, Кўн!—дешкилеп,
Јажарыжат өлөңдөр.
— Эзен бе, Кўн! — дешкилеп,
Эңилижет чечектер.

Ўйеледе кожондоп,
Ўн алыжат кучкаштар.
Қаан-айасты туй бөктөп,
Қайып учат мўркўттер.

Ырымдап, сезип ийгендий,
Ыраактаң уулы келгендий,
Бийик Кўнди јер уткыйт.
Ыраның јажы бир болуп,
Ырыстың јажы эм болуп,
Јер тәжине төгўлип,
Мөңўн чалып мөлтўрейт...

1963 ј.

* * *

Ак-жарыктын үстинде
Артабас неме бир де жок.
Өткүрө кыска жүрүмде
Өлбөс неме, байла, жок.

Жылдыс өңдү бир кереп
Жылдар жетпес бийикте.
Жаңы ойди керелейт
Жажыт нөкөр телкемде.

Эр жажыма кайкадым —
Эски ле Жаңы жарышта.
Мен Жаңыга бүдөдөм,
Жендирбес ол тартышта!

1960 ж.

АНДА ОТТОР ÖЧПÖЙ ЈАТ

*Ороктойдын койчызы
Е. Тенгерковага*

Кöчкүн, јайым булуттар
Ксск сүмерде јажынат.
Анчы чылап öнöлөп,
Ай араайын эм чыгат.

Анда, кайда да јиктерде,
От јылдыстыј суркурайт.
Таш јабынган тайгалар
Танды сакып үргүлейт.

Анда, кайда да одуда,
Малчылар эмди конуп јат.
Түн-караңгуй аркада
Укүнинг үни угулат.

Агаш баштай кайкалап,
Ай öнöлөп ажа берт.
Ороктойдын бажында
Оттор омок күйгүлейт.

Анда күйген оттордын
Бирүзи быжу слердин.
Торко түктү койлордын
Эн семизи слердин...

Таң атканча öчүрбей,
Отты салат јиит койчы.
Таң атканча ксс јумбай,
Тайгада конот колхозчы.

...Ат кулагы кѣрѣнбес
Ай-карагуй тѣн тѣжет.
Алды-кийни билдирбес —
Ач бѣрѣлер улыжат.

Сезинип ийген бу койлор
Сертес-кедес эткилейт.
Кѣстѣри тѣнди јарыдып,
Кѣк јалкындый чѣйилет.

Отты ла кижини кѣрѣлѣ,
Олор ойто токунайт.
Койчынын кѣндери кѣнѣн ле
Јеткер ле јенѣни керелейт.

...Ороктойдын бажында
От тѣндерде кызарат.
Ол јаркынду одудан
Орооныс кѣзин албай јат.

1962 ј.

АМАДУ ЛА ЈОЛ

Кайдаар ла барзам,
Кайда ла бассам,
Амаду ла јол —
Алдымда менинг јаантайын.
Салымымды озолоп,
Салгылай берет, кайдайын!

Быйрыңдалып, түзелип
Барып ла јадат јол.
Тўн-карага түртүлип,
Тўшке чыгат ойто ол.

Ондойгөн төгнинг арјанда,
Оскөн јеримнег ыраакта,
Амадуум менинг учуртат,
Алдырулу јол јадат.

А мен дезе сананадым,
Мен дезе сабаладым —
Туулар ажыра не бар,
Агаштар нени айдыжар?...

Алтамдарды менгедип,
Амыр билбей базадым,
Амадуума јенгдиртип,
Јолдон јолго чыгадым.

Кандый да болзо күүнине.
Једерим деп бодойдым.

«Ойди, јүрүмди, калыкты
«Ондоорго ичкери болодым!

..Je јүрүмимде бир кожон,
..Јүрүп јадат ол кожо:
..Амаду ла јол, амаду ла јол,
..Артык не де јок, артык не де јок!

1963 ј.

МЕНИН ЧЫККАН ЈЕРИМ БАР

Ат туйгагын эледе
Јортуп койгон јерим бар.
Эжинген айды тударга
Эгмектеп кирген суулар бар.

Ай ажатан ажудан
Ажып ого барарым.
Ат үстинен энгилип,
Балтырганын үзерим.

Ыраак-ыраак шын­дар­дын
Ыш-чанкырын кайдайын.
Кей таманду аттардын
Кейтижине багайын...

Ат көгүстей суу согор
Кечүлердин јаражын!
Араай, тымык шуулашкан
Аркалардын кайлажын!

Ат туйгагын эледе
Јортуп койгон јерим бар.
«Айлыга јан» — деп күнүн ле
Сакып јадат јаландар.

Буурзап мени сакыган
Буурыл-буурыл сындарым.
Јажыма јаман айтпаган
Јаан адамдый кырларым.

Сагы, төрөл Алтайым,
Солдат жанар јерине,
Кайда ла јүрзем, Алтайым,
Качан да сен — эрјине!

Айлаткыш түбүн айланып,
Айлыма эзен једерим.
Кайран алтай туулардын
Кайын катап угарым!..

1959—1962 јј.

Кару энеме

Эгир-түнде ойгонып келдим,
Эжик жаагында ай турды.
Ненин де учун мен айды
Ак уйыска түңей көрдим.

Ак уйыс жаантайын мынайда
Айыл эжикке келип туратан.
Саамчыган эмчегин саадырып аларга
Санаалу көрүп, энемди сакыйтан.

Эжик жаагында ай турарда,
Энемнин үни түнде түжелди.
Ак жаңмырдый сүт чачылып,
Ак сабатка табышту табарды.

Табышту табарып, аякка урулды,
Алдымда тату булап турды.

1961 j.

СЕН ҚЫРЛАРДА ЧЫККАН

Клара сыйныма

Қара суулары кайнап жатқан
Тууларда чыккан сен эдинг.
Жаашка, чалынга јундуртып,
Жалаңла басқан ол эдинг.

Жылдысту бийиктен сен тўжўп,
Јаан јолдорго ууландын.
— Эсен болзын, туулар! — деп,
Эбире көрўп, сен айттын.

Сын-арқанғы сыймаған
Эненди, сыйным, ундыба!
Қабайын болуп јайкаған
Қайран јеринди ундыба!

Көп улусту городто
Көрўнип-көрўнбей каларын.
Јүзўн уқту эл-јоннын
Јүрўмин билип аларын.

Қопти көрўп, ўренип,
Бойынғы сен јылыйтпа.
Ак-јарықты эбирип,
Алтайынғы јылыйтпа.

Је кийик чилеп, кижиден
Қорқыба сен качан да.
Јўрегин алтай суулардый
Ару артсын јажына...

1962 ј.

ТУУЛАРДАГЫ ТҮН

Түн. Алтай...
Сырга кептү алтын ай.

Эңчейишкен бу тууларда
Ээлу кандый да кимирт бар.
Кажы ла жылдысты тудала,
Канза камызар арга бар.

Тымык...
Бу тымыкты тындазан,
Алтайдын алкыжы угулар.
Тууларда түнде кон јатсан,
Күчине күч кожулар.

Тымыкта сезү јок болзо,
Тындап алып кайдарыс!
Карануйда көксин јарыза,
Канайып оны кайкаарыс?..

Колдороорды беригер,
Коштой, нөкөрлөр, туругар.
Мен слерге айдайын,
Мен тымыкты јартайын:

Ајарынып уксагар,
Анда, карлу сындардан,
Амыргы узада угулар —
Сыгындар анда сыылажат!..

Араайын тыгдап јатсагар,
Ай алдында көк мөштөр,
Акыр, не деп онтожот?..

Қобылар ээн бе? Тындагар.
Қонқолор ыраак угулат.
Түңкүлдеп туру тондок јер —
Түнде јылкы чапчып јат.

Тымык...
Алыс шуулайт агаштар.
Айандарын өткүре,
Аалга түнди кечире
Оттор омок кызарар.

Мениң јериме келзегер,
Мынайып оттор кызарза,
Қараңуйда кенете кычырза,
Қачан да туура кетпегер,
Қапшайлап озорго келигер.

Қайран оттын јанында
Қаңза быжу азылар.
Қыйыжы јоктон алдаарга
Күндүлү тепши салынар.

Јалакай улус — малчылар,
Јаантайын төп лө күндүркек,
Эрмекке эрмек кожулар, —
Эрий түжер эт-јүрек.

Үредү-амаду керегинде,
Москва-төрөлис керегинде
Мен озорго айдадым,
Олорды бойым да угадым.

...Јымыраган мындый тымыкка,
Јылдыстарга, тууларга

Қанча ла мен кунуккам,
Кару јеримди санангам...

Ойто ло мен јеримде,
Озогы Алтай ээн, тымык.
Ыраакта, жуукта, бойымда
Ылгалат кажы ла ол кыймык.

Оскөн јеримнинг ўстиле
Ой алтайт, ой барат,
Өзөгимнинг терен түбине
Өткүре иле табарат...

Тўн. Алтай...
Тымыкта дезе, алтын ай.

1962—66—75 jj.

ҚОСТИҢ JAШТАРЫ

К. Төлөсовко

Қөстөрдөң сызылып,
суркурап түшкен жаштар
Башка-башка деп,
сен билеринг бе, нөкөр?

Жажыска кожулат
жаңыдан жаштар,
Жадын-жүрүмди
сананып көр..

Кезикте
кижининг көзинде жаштар
Өлүмдий соок,
өштөңкөй дө болот.

Кезикте
кижининг көзинде жаштар
Сүүш ошкош
изү де болот.

Мен
карыкка бастырган
көстөр көргөм,

Оноң корондый
жаштар төгүлип,
Кижининг жаактарын
кургадып та барган.

Мен
ырыска чагылган
көстөр көргөм,

Оноң
күн чогындый жаштар төгүлип,

Сагышты жеңилтип,
ойноп то турган...
Көстинг жаштары...
көстинг жаштары...
Быдырап түшкен
сур тамчыдан
Кижининг
салым-коногын көрөдим.
Бу ла
уур ла уятту тамчыдан
Кижининг кинчегин,
килемјизин биледим.
Көстинг жаштары
каргыштый кара да болор,
Көстинг жаштары
алкыштый агару да болор.
Кандый ла көстө јаш көрзөн,
Калак,
ого бүдүп жүр...
Кандый ла көстө
јаш көрзсн,
Кажы бирде
бүтпей жүр...
Тенгерини ширтеп,
телекейди айланып,
Очогынга,
одынга ойто бурылзанг,
Ойто катап
энене көрзөнг,
Онын көзинде
јаштарды ајыктап,
Өлүмди, жүрүмди, өйди көр...
Көстөн ајдалып түшкен јаштар
Башка-башка деп
бил, нёкөр!..

1963 ј.

* * *

Тайга баштай кар тўшкен,
Қыш келгени бу туру.
Қара бажым кажайган,
Қарыганым бу туру.

Тайга башка тўшкен кар
Лас келгежин, кайылар.
Қара башка тўшкен кар
Қанайып ойто кайылар?..

Қажы ла кылды кажайткан,
Қажы ла кылда јажынган —
Уйкузы јок тўндер ол,
Узун ла уур јолдор ол.

Јўрек сыстап, кыйгырган —
Јўрўм учун тартыш ол.
Јўрек кенете јарыган —
Јўрўмде тапкан ырыс ол...

Ўткўн уур јолымла
Ўскў уулчак келип јат.
Ўскў-ўскў салымду,
Ўскў-ўскў санаалу...

Менин ۆскўн јеримде
Ўскўн уулчак ол ошкош.
Эдилбей арткан ижимди
Эдип салтан эр ошкош.
Кўрзўгўр дў, ол эрди
Кўни барып јатканын!
Кўрзўгўр дў, тууларды
Буурайып калган турганын...

1962 ј.

УЙКУЗЫ ЛОК ТҮН

Улыган салкынду кўски түнде
Уйуктап болбой, мен јададым.
Таныштан таныш бу турада
Нөкөримди эске мен алдым.

Нөкөримнинг энези мени
Көстөри јашталып бүгүн уткыган.
Нөкөриме түней уулчак мени
Арай ла болзо «Акам!» — деп
айтпаган.

...Уулчак эмди улу уйкуда,
Уйуктап болбой, мен јададым.
Нөкөрим энези уур онтойт,
Јүрекке батпас ачузын ондойдым.

Бу тымык турада нөкөримди
Столы сақып, эмди кунугат.
Илүде турган ол ло костюмы
База оны бүгүн јоксынат.

Кўски салкын сыылап, сыктап,
Уйкулу туралар ўстиле барат.
Сөөктөрдө өскөн өлөңди јайкап,
Сөзи терең сысту сыгырат.

Түймеендү бу телекейден ырап,
Өлгөн улус аалга амырайт.
Түймеендү телекей салымын санап,
Тиру улус уйуктап болбойт.

Билбезин сен, кару нөкөрим,
Бис Кубадан јеткерди айрыдыс.
Билбес неменди мен билерим, —
Вьетнамнын көзинен јашты
арчыдыс..

Бу күүлеген күски салкын
Күүнимди мениң, санаамды
түймедет..

Өлгөн лө тирү улустың салымын
Сананзын деп, сыктап ол өдөт..

Јаңыс ла бойым керегинде
Мен сананып, јүрбей јадым.
Јүрүм ле өлүм бир тизүде —
Сананадым, сананадым,
сананадым...

1962—1973 јј.

КАЧАН КАЛАШ
КЕЗЕРИМДЕ

Үлү калашты,
Үмжак калашты
Мен јара кезип ийдим.
Ашту јаландарды,
Арыган улусты
Кенете мен эске алындым.

Јаланла тынган бу калашка,
Јараш јытту бу калашка
Тургадый үлгер чүмдеерге,
Јайалта бар ба — ченеерге
Қарандаш алдым,
Қарандаш алдым...

Саргарган ашту кыраларды,
Снаптар буулаган улусты
Санаамда ойто кәр калдым...

1963 ј.

„Ў Л Г Е Р Л Е Р“

деп жуунтыдаг,

МЕНИНГ ТӨРӨЛИМ

Менинг төрөлим кайда?..

Менинг төрөлим —
јас.

Јер уйкузырап,
булап јадар,

Ланда,
чыкту тобрак ортозында,
Тазылдар тамырланып,
үрендер
кыймыктажар,

Онон караңуйды сыймадап,
ак-јарыкты кайкап чыгар.

Быјыраш кураандар,
узун бутту кулундар

Баштап ла телчип,
база алтамдар эдер.

Телекейде эрке эне барын,
Текши јарык кўн барын
олор билнп,
ого сўўнер...

Менинг төрөлим кайда?..

Менинг төрөлим —
шак ла мындый јас.

Менинг төрөлим кайда?..

Јок,
менинг төрөлим —
јаныс ла јай.

Мал-аш тенгиген,
улус јайымжып,
сүўнгилеп отурар.
Көчкилеп келген улустың ўнине,
малдың јүзўн табыш-талына
Тайгалар јажарып,
чечектеп јадар.
Ыраак турлулар,
андагы одорлор
Малдың јыдын
бойына тартынар.
Айакка урган сўтти амзазан,
өлўннинг јыды салт эдер...
Мениң төрўлим кайда?..
Мениң төрўлим —
шак ла мындый јай...

Мениң төрўлим кайда?..
Јок,
мениң төрўлим —
јаныс ла кўс.
Өзөктө алтын
јаландар саргарар,
Туулардың учуктарын
бургай согуп,
Кошту машиналар
чубажып јадар.
Өдўп калган
јайга кунугып,
Қобыда, аркада
обоолор тургулаар.
Балдарын адына
учкаштырып алала,
Араай тымык артулар ажып,
Ак чакпынду кечўлер кечип,

Адалар, энелер
 школго јетирер.
«Эмеен јай
 өтти» — дежил,
Эмеендер јангы
 книйистерде отуар...
Менинг төрөлим кайда?..
Менинг төрөлим —
 шак ла мындый күс...
Јок,
 менинг төрөлим —
 јангыс ла кыш.
Туулар ак,
 ару-ару көк тенгери.
Ап-апагаш јаландар,
 јаландардын үстінде
 ангдардын айткан сөстөри.
Эки чана ол изи
 сангы ла төмөн
 сун калган...
Агаштардын бүрине,
 ак тайгалар белине
 тымык түжүп уктаган.
Јөдүлдеп ле эм нйзен,
 бүрде конгон ол карлар
Буркуража бергендий,
 бу тымыкты бускандый.
А эмди тыгдап турганда,
Ак-јарыктын үстінде
 амыр-амыр немедий,
Арка-тууны көчүре
 анчы да мылтык атпастый,
Эки чана ол изи
 сангы ла төмөн
 сун калган.

Менин төрөлим кайда?..

Менин төрөлим —

шак ла мындый кыш...

Менин төрөлим —

ол менин алтамдарым...

Ол кыштан кышка,

Ол жастан жаска

Оройтыбай,

омок баскан базыдым...

Менин төрөлим —

Ол менин сөзим,

Ол менин үлгерлерим.

Кычырыгар,

Таныжыгар!

Бу —

менин үлгерлерим.

1966 ж.

АЙЛЫҢ КАЙДА?..

Мен узак өйлөргө айлымда
болбогом.

Уйкулу жүрегимди жас ойгосты.
Көк ынаарга көмүлүп кыйгырган
Поездтер көксиме кунукчыл артырды.
Асфальтка кадай баскан кыстардын
Алтамы менин күүниме тийди.
Алтайдын үстине томолта эткен
Алтын күүккө жүрегим эрикти.
Мен, жерлик кушкаш чылап,
Агаштар шуултын угарга тартылдым.
Кыралап койгон жалаңга жедип,
Жылу буула тынарга күүнзедим.
Кайалар чылап касталган туралар
Капчый мени тудуп алгандый.
Кайран жеримде кару малчылар
Сакыбай, жайлуга көчкилей бергендий.
Жымырап бүгүн жас келеле,
Жылкынын үниле киштеп ийди.
Асфальтты өлөң жара тебеле,
— Айлын кайда? — деп, менен
сурады.

А поездтер десе ынаарга көмүлүп,
Ырада тирсилдеп жүргүлөп калат.
— Айлын кайда? — деп, катап ла
көгөрип,
Асфальтта жаскы көк жажарат...

1965 ж.

СОКОР ПОЭТ

Тенериге,
телекейге
 jүзин төгөп алала,
Сокор поэт
 бульварла барадат.
Ол куучындажат
 агаштарла,
 булуттарла,
Колында агажы
 jолын jарыдат.
Ол энеден чыгарда
 мындый чыккан,
Энезинин чырайын
 эмдиге көрбөгөн.
Күннин чогы урулып,
 ўстинде чалыган,
Je оны качан да,
 качан да
 поэт көрбөгөн...
Je слер билереер бе,
 jүректе кӧс бар!
Jүректин кӧзиле
 jүрүмге ол көрӧт.
Je слер билереер бе,
 сабарда кӧс бар!
Сабардын кӧзиле
 ол ўйнинг jылузын,
 эркезин көрӧт.

Билереер бе,
билереер бе,
Сагышта көс бар,
Сезүде көс бар!..
Санаа жүрген јеринде
салам болгончо,
Сокор болзо
торт!..
Јүрек соккон јеринде
болчок эт болгончо,
Јүрбезе
торт!..
Је көрзөгөр,
поэт барып јат,
поэт угуп јат.
Ол ло колындагы
агаш ажыра
Қажы ла таштың кылыгын,
айтканын ондойт.
Јүзине табарган салкындар,
куйундар ажыра,
Ыраак ла јуук
талалар ажыра
Өйди ондойт,
өйдин көзиле өйгө көрөт...
Ол бүдерде јалакай,
ол бүдерде јалтанбас!
Қату салымын
качан ла каргап салала,
Қачан да көрбөгөн
күн керегинде
оның чогыла,
Қачан да көрбөгөн
энези керегинде
эне кунукла,

Қачан да,
качан да көрбөгөн
улус керегинде
Олордың сөзиле,
олордың сөөмиле
От-јалбыш
ўлгер бичийт...
Энеден чыккалакта ълўп калган
эмезе эмдиге ачылгалак
аалга кўзиле
Теңерини,
јебрен телөкейди
тындаарга, көрөргө
Кўнўн ле кўнўн телкемге,
Бу таныш,
табышту бульварга
поэт чыгат,
Оныла кожо
јерди ойып,
јерди јарыдып,
Кўн,
Қып-кызара быжып калган кўн,
өксөп чыгат.

Москва, 1965 ј.

ЧИНЕЗИ ЖОК КЕЛИН

Јер элбек, јер јажыл,
Өлөңдөр, чечектер үстінде
Јай мелиреп,
Јүзүн жулуктар јыдыла
Јытанып турган.

Чинези јок пастух келин
Тышкары,
Айылдың јанында,
Чоп-чоокыр ширдек үстінде,
Та нени де көктөп отурган.
Оның көстөрінде
Толо сакылта,
Толо ырыс билдирген.

А јай дезе
Ар-бүткенди эркелеп, кучактап.
Там ла өксөп,
Тайгалап бараткан.

Келин мени көргөн бойынча,
Та неге де
Уйала берген,
Јаш келинди
Билбейтен бедигер —
Балазына кеелеген
чууны јажырган.

Јай келген.
Бу көк тегерини

Бөлий соккылап барган
Лебрел, ерлик тууларда
Удабас ерлик казылган,
Ерлик кызылгат,
Ерлик кузук быжар.

Кышкыда соокко,
Тошко
Алдырткан ерим,
Эмди өлөнгө чөңүлүп,
Жайга жайкадып,
Байлык түжүм быжарын
Каран ла сакып жаткандый.

А ол чинези жок келин
Балазына чамча, чуу көктөп,
Көбөн жайга ороткон,
Көк теңери бүркенген,
Көстөри жылу карарган
Тышкары жагыскан отурган.

Мен ол күн
Ердин чинееркеп,
Уурзынып жаткан жаражын,
Сананзам,
Баштап ла көргөн ошкожым.
Мен ол күн
Кижиде жаан сакылта,
Жаан ырыс барын
База баштап ла
сескен ошкожым.

1966 ж.

ҚЫРЛАРДА ӨСКӨН МӨШТИҢ БҰРИ

Мен —

қырларда өскөн
мөштин бұри.

Жазырап тұшкен
ак жалкындар

Мениң үстиме
ойногон,
оодылган.

Өскөн-чыккан
күнимненг бери

Мен тайгадан тудунгам,
јаскы салкындар

Мени сыймаган,
кышкы јоткондор
мени сабаган.

Ол —

Өзөктө өскөн
ак кайындар,
городто өскөн
коо теректер

Қанча ла катап бұрлерин төгөт,
өйлөрлө кожо
өңдөрин өчүрет.

Мениң төрөлим —

Себининг ээн
карануй белдери,

Қара-Кокшо,
Қан-Јабаган алтайдың белтири.

Je бистинг ўйеде болгон
 кўп тўймеендер, тўбектер
Биске де једишкен.
Je ўнгисти кубулта ўчўрип болбогон!
Мен —
 тенгери јабынган мўштинг бўри,
Тайгалар белине
 тамчылап ыйлагам,
Таштардын кыбынан
 тазырап чыккам.
Мен мўнўн,
 мўнкўлик болуп јайылгам.
Ачу-корон соокко до тонгом,
 айдары јок изўге де кўйгем.
Je качан да онбогом,
 је качан да кубулбагам,
Кубулчангды сўўбейтем,
 кубултарын билбейтем,
Мен —
 Алтайда ўскўн
 мўнўн мўштинг
 јаш бўри!

Қайрылык, 1966 ј.

Онын да учун жылдар өткүрө
Уйлардын соок көстөрүн көрөдүм.
Онын да учун бу жашканду күнде
Көзнөктө жапшынып, мен эриктим...
Эх, эмди ле жееренектин алдына
Бир кучак өлбөс салатан болзом,
Азыйдагы чылап, көөркийдин
жанына
Сүүнүп ле эригип туратан болзом!..
Же көзнөк ажыра уур кар,
үлүш кар,
Оныла ойнойт городто балдар...

Москва, 1965 г.

ЧАНҖҚЫР ЧЕЧЕК

Сен кайда, менин
чанкыр чечегим?
Сен кайда, менин
мөңкүлик жүрүмим?
Качан да сени
онбойт дежет,
Карлу кырлардын
язы дежет.
Сени тапкан
кижи десе
Седен жүрүп,
узак жажайтан.
Эки де жүс
жаш күүнзесе,
Эрјине чечек
карамдабайтан.
Кайкалду чечек,
сенин ле учун
Соок таштарды
эрлер жастанган.
Менин де өбөкөм
мөңкүлик бедреп,
Көчкөгө көмдиртип,
тайгада арткан...
Эмди амырымнан
мен азып,
Сени истеп,
бедреп жүредим.

Карлу сындарда
 уйуктаган жылдысты
Канча ла катап
 јолой ўркўттим.
Ажа кайнаган
 аржан сууларда
Сени, чечек,
 ўзўтўн дежет.
Оору кижн
 таап алганда,
Ойто кадык
 јанатан дежет.
Кандый кайанын
 кыбында јажындын,
Карлу јеримнин
 куулгазын чечеги?
Кандый булутгы
 јабынып уктадыг,
Кандый да кижинин
 мўнкўлик јўрўми?
...Устын сулаган
 унчукпас темирден
Чанкыр ыжын
 чўйилди эмеш пе?
Эмезе ўлгеримнин
 изў јолынан
Эртен ўзўп
 келедин эмеш пе?
Сен кайда, менин
 чанкыр чечегим?
Сен кайда, менин
 мўнкўлик јўрўмим?

1965 ј.

БАЗА КАТАП АТ КЕРЕГИНДЕ

Жылкылар жыгырада
киштешкен талада
Кичинек кулун
болуп чыдагам.
Же телекей өдүп,
ак-жарыкта
Аттарды качан да
ундыбагам.
Кажыктар жууп,
атка бодоп,
Канча ла катап
ойноп туратам.
Алты жаштуумда
атка минип,
Жерге тийип-
тийбей шунатам.
Ашкан ла чыккан
күннүн тагдагы
Аттар андагы
суулардан ичетен.
Арай ла болзо
«Слер» дебей,
Андагы улус
аттарга килейтен.
Же бүгүн
бу жаан городто
Кайран атка
катап туштадым.

Уур асфальт
кату јолдо
Ундылган туйгактар
табыжын уктым.
Куру шилдер
коштогон тергеени
Кунугып калган
апарып јадат.
Город иштейт,
город тынат,
Ума јок көп
улустар јылыжат...
— О, адым,
кайран адым!
Канайып калган?
Коштой базак...
Күн ойногон
кылга түктерин
Быртып калтыр,
көөркий аргымак...
Сен уур,
уур алтайдын,
Је эки көзин
уйуктап барадат.
Адым, байла,
турлуунды санандын?
Айтсан, эрјинем,
не кунуктын?..
Је город иштейт,
город ышталат,
Јанынгла јызырап,
машиналар өдөт.
А Маргылу бажында
серүүн тебеелер,

Жуукада суулар,
 јулукту өлөндөр...
— О, адым,
 кайран эрјинем!
Мен сеге
 кандый түңей...
О, адым, кару экем!
Мен сенен
 кандый башка...

1964 j.

МЕН ЖАНАЙЫН ДЕП

Мен јанайын деп,
 јүрегимде бүгүн амыр јок!
Мен бу туйук турада эмес,
 тууларда конойын деп.
Мөңүн кожонын
 мөштөрим меге кайлап берзин,
Азыйдагы чылап алтай туулар
 менин үстимде
 айланыш турзын,

Мен јанайын деп...
Анда,
кырларда,
кажы ла булут
меге серүүн берер,
Жорткон жолымда
кажы ла чечек
меге кару көрөр.

Мен жанайын деп,
алтай аттардын
тыныжы анда мени изидер.

Алтай эрмек
 жүрегим баскан кунукту барзам, јазар.
 Жок,
 бүгүн ле јанайын деп,
 јанайын деп...

Ыраакта киж
эрте карыр,
эрте арыр, —

Слер укканаар ба?
Укпаган болзогор, менен тындагар!
Мен анда
от өлөн јиген андый
омок болорым,
Орчыланга айдар сөстү болзом,
онон до айдарым,
Орчыланга јарыыр отту болзом,
онон до јарыдарым...
Билзегер,
эрте карыганынан,
эрте арыганынан
јеткерлү неме
јер ўстинде јок!
Мен јанайын деп,
мен јанайын деп...

1966 ј.

* * *

Мен коркыбазым жүрүмнөң,
Коркыбазым өлүмнөң,
Жаңыс ла жажытту төгүннөң,
Жажырбазым, — коркыырым.

Анчадала төгүн өнөлөп,
Лаш бала көксине кирзе,
Найы болуп кубулып,
Найылажып ол келзе,
Оны канай сезерим,
Канайдараар, сеспезем?!

Анчадала төгүн кубулып,
Чындыктын чырай-кеберин кийзе,
Төрөлимди мениң төгүндеп,
Төжине алыс ол кирзе,
Кудайга баш — канайдар,
Чынды канай корулаар?!

Изү түштүктө жүрерим,
Соок түндүктө болорым,
Же коркыбазым жүрүмнөң,
Коркыбазым өлүмнөң,
Жаңыс ла жажытту төгүннөң,
Жажырбазым, — коркыырым...

1966 ж.

* * *

Келин тўнди тараган —
Тўн-кара ол чачын.
Кўскўге кўн караган,
Келинди кўрўп, кайкаган...

Келиннинг койу чачтары
Кўннинг кўзин бўркеген.
Алтын кўннинг чокторы
Тулунла кожо ўрўлген...

Ол келинди билерим,
Жўреги меге берилген.

1965—1978 йй.

* * *

Күс.

Кандый кунукчал бүгүн тайгада!
Қыштуға малчылар көчкүлеп, ыраган.
Уйлардың истери бадалып, балкашта
Түкү ле качан сооп арткан...

Чадырлар эмди эрикчел содойыжат.
Устине олардың тумандар конгылайт.
Туулар уйуктап, ойто ойгонот,
Кандый да ағаш узада чакырайт.

Күс.

Кандый эрикчел бүгүн тайгада!
— Э-э-эй! — деп, мен кыйгырадым,
Ээн тондоктон жанылға тындайдым.
— Э-э-эй! — тайгалар жаныскан, —
— Э-э-эй!..

— Э-э-эй! — Малчылар кайда?!

1965—1975 жж.

УУЛЫМНЫҢ ҚАБАЙЫНЫҢ ЖАНЫНДА АЙТҚАН СӨС

Уулчагым, балам менин,
Сен билеринг бе,
Кижн болоры јенгил эмес деп?
Сени бүгүн
бу алтай кабай јайкап јат,
Је билзенг,
бу калганчы кабайынг эмес деп...
Көрзөнг, уулчагым,
сенин үстинде
Көктөнг көк,
көс јетпес ајас теңери.
Кем де билбес,
бир кезикте
Кенете кубулат
онын кебери...

Jүрүмде мен
 jүс ченелте өттим, уулчагым,
 Jүрүм —
 ол база бир кабайың, уулчагым!
 Сени ол
 кырлардан кырларга jетире,
 Талайдан
 талайлар кечире
 Лайкаган тушта
 бойың билеринг,
 Лакшыны-ламанды
 ол тушта көрөринг.

Сененг:

— Сен кем? — деп, ол сураар,
Чындыгыңды,
чыдымыңды ченеп угар.

Сен

кемге де:

— Нөкөрим! — дееринг.

Кемди де сен:

— Өштүүм! — дееринг.

Андаарга сен

ажулар ашсанг,

Аар-калап

көчкөлө дө көмөр.

Арка-тууларга

малдап чыксанг,

Ачу-коронду

жеткер де көргүзер.

Саң башка кабай —

jүрүм деп кабай,

Сакыбаган jанынаң

ырыс та чагылтар.

Кайкадып сени

карамданбай,

Караңуйда jаркынду

jол до ачар.

Jүрүм —

ол jүрүм болуп артар, уулым,

Jүзинге сениң

кадай көрөр, уулым.

Ол кабай

онтодып, сыктадып,

Оору эненниң

jанына да тургузар.

Өскүске

сени

артырып турум деп,

Өлгөн аданның

сөөгин де туттуртар.

Менен сура,

мен билерим, уулым,

Жүрүм жүрери —

ол жеңил эмес, уулым.

Андый да болзо,

мен сени алкайдым:

Жүрүмнүн менен

узак болзын,

Жүрегин менен

жалакай жарызын, —

Мен алкайдым,

мен сеге айдадым!

Менин көстөримнүн

курч кыйузы

Мунг катап,

жүс катап сенде улалзын.

Жер-телекейдин

ыраак кыйузы

Жеринди ле мени

сенен танызын!..

Жүрүм —

ол ойто ло,

онон база ла

Жаңыдан жайалып,

жаңыдан бурылзын.

Көк өлөңгө,

чечекке базала,

Ташты,

тошты буттарын кайказын!..

Жүрүм деген кабай
кезикте
Жүзүн тилдерге
сени үредер!
Өрттінг,
Коктын тилиле кезетсе,
Өскөн јерин
сеге иженер...

Жүрүмнің тили
јүс айры,
билип јүр, уулым:
Көк наарылган
Сүттінг де тилиле,
Көөрөдөр ачу
Арајанның да тилиле,
Көбү Қалаштын
ток-тойу да тилиле
Көкидип келер
ол сеге, уулым.

Сен бек санан,
сен билип јүр, эркем,
Қижи болоры —
ол јенілден јеніл эмес деп!
Айлыңда, јаныңда,
алдыңда кем? —
Ајарын деп сурайдым
мен килеп...
Оңдо, шингде!
Је ундыба, уулым,
Октын сығырты —
ол жүрүмнің база бир тили.
Оның түбегин ундыбаган,
ундыбас, уулым,

Орчыланнын бүгүңги
ончо эли.

Көрзөң,
кайран бистин јеристин үстиле
Катап ла карарып,
калын ыш јайылат.
Кызыл өрттин
кызарган тилиле

Кыйгырып,
ыйлап
телекей кыйналат.

Јүрүм — ол јүрүм.
Ол сени төгүңдеер,
Төгүңнин јолына
төөрөдип тургузар.

Јүрүм — ол јүрүм.
Чындык та некеер,
Чындыгыла сени
катуга да сугар!..

Кандый да түбек
туйуктабазын сени,

Кандый да кара
каргабазын сени,

Јаманды сезип,
јалакайды ылга,

Јарашка јапсып,
јаманнан ыра!..

Балам,
бу јеңил керек эмес,
Је бажынды салактадып,
багынба јолында.

Јүрүм — ол кереестен
кереес,

Јурӯминг тўзоп,
Қижи бол! —
айткан јогымба!

Бу бистинг
кату ла қаруулу чакта,
Қачан да эркиндў
кижининг санаазы,
кижининг ижи.

Сен эмди кабайда.
Сен бўгўн кучакта,
Ырысту бол, уулым.
Сен менинг уулым, сен — Қижи!

Москва, 1963—1978 јј.

1968

Чындык јаш балада,
«Эне» — деп улу сөзинде,
Эрке-јылу көзинде.
Чындык улу керекте,
Қижиге килеген килеште.
Чындык төккөн каныста,
Чын тургускан јаныста.
...Айдарда, бери ук, нөкөр,
Јайымга сен једерге —
Чындык бол!
Ырыска сен једерге —
Јайым бол!
А чындыкка једерге
Јалтанбай тартыш,
Қижиге бол!

1967 ј.

КУСКИ ЈУРУК

Јерге терең каккан казыкта
Армакчызын эреп, ак ат айланат.
Јурттардын ўстиле ый-сыгытта
Турналар чубажып, тўштўкке јанат.

Кўски јажыл јажангды отобой,
Армакчы бажында ак ат јелет.
Тымып калган јерди тындалап,
Узада-узада киштеп ийет.

Ээн өзөк-јиктерди кечире
Эрјине киштейт — ўўрин санайт не?
Ыш чөргўлткен айылдардын ўстиле
Турналар барарда, кунугып турат не?

Јерге терең каккан казыкта
Армакчызын эреп, ак ат айланат.
Элен чакка эбирген јолыла
Јер бойын бойы айланат...

Казыкты ат айланып келгенче,
Канча тууларды турналар ажар.
Јер бойын эбирип келгенче,
Јердин ўстине јеткер де тўжер...

Кўстин алыс кўзин тындап,
Қырлар, өзөктөр сананган јаткылайт.
Ак ат дезе токтой тўжўп,
Қулагын салып, јер тындалайт.

Ак ат нени де сезип ийгендий,
Шыркырада-шыркырада киштеп ийет.
Таманы јерге тийип-тийбей,
Қазыкты эбире катап ла јелет.

Ышталган алтай јурттардын ўстиле
Турналар айланып, јеристен барат.
Армакчы бажында ак ат дезе
Олорды ўйдежип, киштеп турат.

1967 ј-

АК УЙ МӨӨРӨЙТ

Уйдын мөөрөгөн табыжын ла уккамда,
Удаган өйлөрдү сананып ийедим.
Жажыл өлөңдү жайгы турлуда
Жаңчынын жайнулу кожоңын эзейдим.

Бозузы өлгөн ак уй анда
Алтайды томылта ачу мөөрөйтөн.
Эмчеги саамчып, сүди тамчылап,
Эжиктин жанында ыңырап туратан.

Бозунын терезин туйуктай көктөйлө,
Жаңчы деп эмеген өлөңлө кептейтен.
Оны уйынын алдына салала,
Сабадын тудунган санааркап туратан.

Ак бозунын ак терезин
Уй жыткарып, эрке жалайтан.
Арга жокто Жаңчы, канайтсын,
Араайын кожондоп, саап баштайтан...

Телекей үстинде ол жылдарда
Телекей көдүрбес чак турган.
Жаңчынын уулдары анда, кайда да,
«Жуу» деп казыр талада дежетен.

Жаңардый эмес жайнулу кимиртти
Жаңчы деп эмеген көксинен төгөтөн.
Кызыл кандый таңдакты чайбалта
Эңирлер сайын ак уй мөөрөйтөн..

«Якшы жүрзе уулдарым» — деп,
Жаңчынын кожоңын ук жүрөтөм.
«Эм жайгыда жан келер» — деп,
Ижемжизин бил жүрөтөм...

Жайнап эткен жажыл күүк
Жайларла кожо көп лө этти.
Жыңырап жылдар өдүп те калза,
Жаңчынын уулдары жанып келбеди...

Уйдын ла мөөрөп ийгенин уккамда,
Ундылган өйлөр ойгоно берет.
Ачу жимиреп, жүректин түбинен
Жаңчынын кожоңы угулып келет.

1966 ж.

ААЛГА ЈЕРДЕН АТПАГАР

Узун да, кыска да јолыста
Бийиркешпей, билижип јүрели,
улустар!

Је актуга кийнимнен каралап айтпагар,
Аалга јерден мени атпагар.
Сала берген кижинин кийнинен
Саң тескери шоодып айтпагам.
Қыбына кычырган јамынын јүзинен
Қылбыгып алдына мен турбагам.
Қижиге кижинин көзиле көрөйин,
Қижиге килеп, кижини корыйын,
Өлүмнин алдына кату турайын,
Өскүстин јүзинде јашты арчыйын...
Менин кийнимнен каралап айтпагар,
Бастыра бар јакшымды алыгар.
Адымды јажына ээртеп минейин.
Адамнын мылтыгын јүктенип јүрейин.
Өзөк өртөлөр ачуны да болзо
Өртөй-бычай көзиме айдыгар.
Јаргыга киргедий јаманым да болзо,
Јажырып килебей, јартына чыгыгар.
Је актуга каралап,
кийнимнен айтпагар.
Аалга јерден мылтыкла атпагар.
Адым менин ээрлү деп билигер,
Адамнын мылтыгы окту деп билигер.

1967 ј.

* * *

Түш жеринде жаш бала,
Чындап та, неге ыйлайт не?
Көргөн шыра анда жок,
Санааркайтан санаа жок,
Энези онын жанында,
Адазы база айлында,
Жаңы ла чыккан жаш бала
Каран ла неге ыйлайт не?

Јүзинди тегин чырчыйтып,
 Қаран-туйук ыйлаба.
 Ада-эненди чочыдып,
 Ач-амырын аскырба.
 Айлу-күндү Алтайыс
 Эм үстине тыш, амыр.
 Чыгарында чагылган ол
 ылдыс
 Устинде чокту чалыптыр.

...Шак мынайып мен де
 Јашта база ыйлагам.
 Қайдаг билер, билбезим.

Та неге мен ыйлагам.
Эрте адам өлөр деп,
Эт-жүректен та сескем.
Эмезе кабайым тар деп,
Эр болорго мендегем.

Жал-жүрегим ширтилдеп,
Жанында турум жаңыскан.
Түш жеринде жаш бала
Та не,
та не ыйлайтан?!

1967 ж.

МЕН СЕНИН КӨЛӨТКӨНГ ЭМЕЗИМ

Мен сенин көлөткөң эмезим,
Ун жогынан үйдежип жүрөргө,
Турзан, кожо тура түжөргө,
Отурзан, кожо отура берерге,
Мен сенин көлөткөң эмезим.

Бойымнын айдатан сөзүм бар, —
Ол та от болзын,
Та ок болзын, —
Айдарын-айтпазын бойум билерим!
Бажымда кызыган санаам бар, —
Ол та жалт этсин,
Та жап өчсин,
Же бойымнын бажымды бойум билерим!

Сен билеринг бе, турна кееркезе,
Тытка конотон,
Же бөрүнинг балазы бөрү болотон,
Айдарда,
Бис эки эрдинг — эки уулы,
Эки жалкыннын — эки сыныгы.
Сен менин де көлөткөм эмезинг,
Мен сенин де көлөткөң эмезим.

1967 ж.

* * *

Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим
Сананып жетпес ыраак жерлерге.
Оштүлеримнинг көстөри жетпей калар,
Нөкөрлөрүмнинг сөстөри жолымды
жарыдар,
Сананып жетпес санаама жедерге
Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим.

Эбирип келбес жолдорло барарым,
Эң ле бийик ажулар ажарым,
Je ачык-жарык бойым ла болорым.
Айдар сөзимди кайда ла айдарым,
Jожон аттый jобожыбазым качан да,
Jол ыраак деп комудабазым качан да!
Tөгүн ле чынның ортозына кысталып,
Tөп бүдүлү отурып болбозым.
Tудунып билетен уул дешсин деп,
Тууразында тымып мен билбезим.
Cтол ажыра улуркабазым мен,
Улустың өзөгине жажынбазым мен...
Jакшы болзын, нөкөрлөр, сала берерим.
Tурган изим артып калзын,
Барган жолымда куйундар куйулзын...
Кайдалык!
Kөзимнен көк өлөң өссин,
Cала берерим, нөкөрлөр, сала берерим,
Je кандый болгом — андый ла артарым!

1968 j.

ОЙРОТ-ТУРА, 1934 жыл

1934 жылда март айда бу турада
областной активтин жуунында
М. И. Калинин куучын айткан.

(Мемориальный бичик)

Јас. 1934 жыл.

Бачылдап јадат балкашту јол.

Россиядан келген агару аксакал

Ыраак тууларда городло барып јат.

Јүрүм,

келер жылдарды сакып ал,
Јүткүүлдү жүректер ырыска согулат!

Је бут алдында эски тротуар

Бери — јайбас, ары — јайбас,

Беске чилеп, бүгүн јайканат.

Бистин јебрен алтай туулар

Бийик ырыстан јана баспас!

Абразы табышту калырап-тондолыг,

Атту улус оромдорло өдөт.

Јиткек састу јолдорго бадалып,

Јүк ле арайдан аттар өңдөйөт.

Кичинек агаш городто туралар

Күрт ортодо кунукчал тургулайт.

Эбире тенкейген ээн туулар

Эртенги күндердин тибиртин

тыңдалайт.

Россиядан келген агару аксакал

Ырысту јаска, күнге ајарат.

Нөкөр Калинин, јартап айтсагар,

Қандый иженчи бисти сакып јат?..

Ойрот-Турала Калинин барып јат,
Оны коммунисттер сакуп јат угарга.
Ал-јүректерде амаду кызып јат,
Айдып беригер алтай улуска...

Ару күүнди, арбадый чындыкты
Алтай јоным јажына сакуган.
Јаны јүрүмди канайда тѳзѳѳрин,
Јастырбай канайып јолдорды ѳдѳрин
Јалакай јүректен угарга сананган...

Ойрот-Турала Калинин барып јат, —
Ойгор Лениннин чындыгын экелген.
Озогы јүрүм балкашка бадалат,
Ойто бурылбас — ол элгелген!

Россиядан келген агару аксакал
Ырыска јүткүген городло ѳдѳт.
Јака јеристе јүрүм аксаган,
Јаны ѳйгѳ бажы ѳндѳйѳт.

Ол бистинг городло базат,
Ойлу кѳксинде ѳйлѳр кубулат:
Бачылдаган бу балкаш ортодон
Бай ла јараш город ѳзѳт.
Оромдор телкемжип, оттор чагылат,
Онын бажында садтар шуулажат...

Эмди ороондо 34 јыл.
Эрелип келер эмди де күчтер.
ѳнѳлѳйт алдыста 37 јыл,
Ол кандый болор, нени экелер?..

Ойрот-Турала Калинин барадат,
Оны коммунисттер сакыйт бүүн.
Буудактар ѳдүп, јүрүм базат,
Бийикте јарыйт јаскы күн...

1967 ј.

СЕН ТҮШ ЈЕРИНДЕ...

Сен түш јеринде
Мөлтүрешкен чалынду мөш
көрзөн,
Менин көзимнинг јажы деп бодо.
Сен түш јеринде
Ачу киштеген ат көрзөн,
Ачу-корон кыйгым деп бодо.

Сен түш јеринде
Себининг сынында кар көрзөн,
Мени карып жүрген деп бодо.
Сен түш јеринде
Карарып ыраган јол көрзөн,
Кайра келерим узак деп бодо.

Сен түш јеринде,
Өлгөн менин сөөгимди көрзөн,
Эртезинде эрикпе,
Сүүн, каткыр, сақы.
Сен түш јеринде
Очогыстын очуп калганын
көрзөн —

Бүтпе!
Сүүштин жалбыжы очпөгөн—сақы!

1967 ј.

ДАРКЫНДАЛ!

Мен бүгүн бийикте,

булутту тегери алдында,
туулар сынында конгом.

Таң атканча,

тайгалардын салкыны
көксиме толгон.

Таң атканча,

өлөңдөр, агаштар бойлоры керегинде,
база аңдардын жүрүмү керегинде
кем де билбес чөрчөктөр шымыраган.

Таң атканча,

мылтыгымды жалтырада
жылдыстар окшогон.

Армакчыда адым

таң атканча
тайганын тату өлөңүн чайнаган.

Улу тууларым —

каруулчыктарым болгон,

Улышкан бөрүлөр

айылчыларым болгон...

Мен мындый узак

качан да уйуктабагам,

Бүгүнгидий жеңил ле седеп

качаннын качан да болбогом.

Көксимде толгон кейле

тайганын тегеризин
тастайта тынгам,

Кырлардын сындарын

кыярада баскам.

Менен жабыста
 ыраак өзөктөр,
 көс жетпес көбөн жалаңдар
 Көк тенгериге көмүлип,
 јунунгылап јаткан.
 Тоозы јок
 јиктерди төмөн
 тоозы јок чаңкыр суулар
 Менин
 учуктарымнан салактаган
 көк тамырлардый көрүнген.
 Бу өйдө мен
 бойымда баатырдын ийдезиндий
 ийде сескем,
 Бу өйдө мен
 сан башка сүүмјиле сүүнер,
 каткыар, кыйгыар,
 Кырларды томылтар,
 сууларды чайбалтар
 күүним келген.
 Керек дезе үстиме
 ырыстын суузын үрүстеп
 буркурган Күн
 Кандый да кичинек,
 сан башка алтын
 кушкаштый билдирген.
 Бу өйдө мен
 баатыр ийделе,
 поэттин сөзиле,
 Бастыра телекейдн
 торгулта кыйгыргам:
 — Јаркындал,
 Күн!
 Сен менин
 кичинек кызыл јүрегим!

1967 ј.

УЧА БЕРГЕН АҚ КУУНЫ САҚЫЙДЫМ

Бир түңей кара айгырлар
Күннинг алдына килтиреп, мызылдап,
Жерге тамандары тийип-тийбей,
байганын башталар бажына
Кейде мылтык жырс ла эдерде,
тумчуктарынан булуттар таштап,
Туйгактарыла жылдыстар чагып,
айгырлар шунгулай берген.
Мен оларды көзимле жаба једедим,
јүрегим јүткип,

каным кайнайт!

Санаамда учадым, учадым,
Кулагымда салкынның сыңырты
сыңырайт.

Кара айгырлардын ўстинде
кандый да ак куулар
Канаттарыла тегериде талбыйт,
талбыйт.

Ол төрт кууның,
ол төрт айгырдың кийнинен
сагыжымда учадым,
учадым,
учадым...

Јок,
ол тегериде барып јаткан
ак куулар эмес,
Қардый ак чамчалу
јиит уулдар —
алтай уулдар.

Ончозына олордын
он алты јаштан,
олор тегин ле токооргон эмес,
Бүгүн тууларда
байга деп байрам,
олор јенүге јүткиген —
јажыт уулдар.
Мен көрөдим,
аттар карлагаш куштардый
караып,
Јер-тегери бириккен
көк айанга көмүлип јүрет.
Устинде,
чаңкыр тегериде,
ак куулар агарып-агарып,
Ыраактан меге
төрт чарак кардый билдирет.
Ол учкулап бараткан
төрт карлагаштын бирүзин —
бир кара айгырды
Кенете
кем де адып ийгендий
уч-бажынан күзүрей берди.
Менин јаны ла көөрөгөн јүрегим
көксимде үзүле бергендий болды.
Ак куунын бирүзи —
Јажыт уул ыраак учуп барала,
јап эдип калды.
Чаңкыр Алтайдын үстиле
јаны ла јайым
учуп бараткан ак куу,
Сен кайттын,
сен кайттын,
сен кайда?
Кара айгырын тура чыгып,
јер јыткарат,

Силкиннп ачу бышкырат...

Көк јаландар үстиле

јангы ла јайым

учуп бараткан

ак куу,

Сен кайттыг,

тенгери бозорып,

үстинде ыраак-ыраак јайкалат...

Јок,

мен сананзам,

сен ол ло бойынча

јерде кажайып артпай,

Қанадын талбып,

тенгериге катап уча берген,

ак куу,

ак куу.

Јылдар, јылдар,

он алты јыл өтти...

Эмдиге ле сеге эригедим,

эмдиге ле сени сакыйдым,

ак куу.

ак куу,

Он алты јыл өтти,

сен он алты јашту болгон,

ак куу,

ак куу.

Қачан кайра Алтайыңа,

најыларыңа келеринг айтсаң,

ак куу.

ак куу.

Мен сени сакыйдым,

ак куу..

1967 ј.

Ончозына олордын
он алты јаштан,
олор тегин ле токооргон эмес,
Бүгүн тууларда
байга деп байрам,
олор јенүге јүткиген —
јажыт уулдар.

Мен көрөдим,
аттар карлагаш куштардый
караып,
Јер-төгери бириккен
көк айанга көмүлип јүрет.
Устинде,

чанкыр төгериде,
ак куулар агарып-агарып,
Ыраактан меге
төрт чарак кардый билдирет.
Ол учкулап бараткан
төрт карлагаштын бирүзин —
бир кара айгырды

Кенете
кем де адып ийгендий
уч-бажынан күзүрөй берди.
Менин јаны ла көбөрөгөн јүрегим
көксимде үзүлө бергендий болды.

Ак куунун бирүзи —
Јажыт уул ыраак учуп барала,
јап эдип калды.

Чанкыр Алтайдын үстиле
јаны ла јайым
учуп бараткан ак куу,

Сен кайттын,
сен кайттын,
сен кайда?

Кара айгырын тура чыгып,
јер јыткарат,

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ СТУДЕНТТЕРИНИҢ ҚОЖОҢЫ

Бийик туулардан бери келгенис,
Жажыл одорлу турлуда өскөнис.
Аржан суулардың арузы көксисте,
Арузы көксисте, — жылдыстар көзисте.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — жиит жүректер!
Ракет деп канату өйибис,
Озолоп, ичкери учактар.

Жаркынду залдар алдыска ачылды,
Жаркынду отторлу город жарады,
Андый да болзо, ундып болбойдыс,
Ундып болбойдыс төрөл журтысты.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — жиит жүректер!
Ракет деп канатту өйибис,
Озолоп, ичкери учактар,

Ыраакта Тан чолмон жылдыстан чокту
Ырызыс алдыста иле суркурайт.
Тайганың агуна куштары кептү,
Куштары кептү канадыс шунгуйт.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — жиит жүректер!
Ракет деп канатту өйибис,
Озолоп, ичкери учактар.

1967 ж.

ЭКИ КОЖОН

1. Кыстың письмозы

Кас бажынча шаајынга
Казылганла эткен черинем.
Канча кўнге сананып,
Карыгып сеге чийгеним...

Эргегимненг кан соорып,
Эдип алган черинем.
Эртен-энгир сананып,
Эригип сеге чийгеним.

Кару, ыраак кёөркийим,
Каруузын качан ийерин?
Карлар, јыштар өткүре
Качан меге келерин?

2. Уулдың каруузы

Белекке берген јүстүгим
Татап туру эмеш пе?
Бери ойто келбес деп,
Белгелеп сеге берди бе?

Айыл јанында мөңүн мөш
Артап туру эмеш пе?
Айланып сеге келбес деп,
Айтканын онын сестинг бе?..

Белекке берген жүстүгүм
Татап калар жаңы жок.
Атанар тушта айтканым
Ундылатан учур жок.

Айыл төрдө мөш агаш
Артап калар жаңы жок.
Эр-жүректен айтканым
Энделип калар учур жок.

Алтай жерге жас келип,
Агаш бүри ачылза,
Ак ла малыс жыл чыгып,
Ардак-семис тойынза,

Кызыл-жеерен ол адым,
Кылбырап турар чакында,
Кан ла кадык эр бойым
Каткырып турар жанында.

1967 ж.

ӨБӨГӨН ЈУРТАГАН

(Куучын)

Менин јеримде
бир өбөгөн болгон.
Онын јиит тужын
сананзам,
кем де
качан да көрбөгөн.
Бичик тудардан болгой,
ол тоо до
тоолобогон.
Је јуртта
јаан тоомјыда жүрген
ол өрөкөн.
Јок,
ол чындап та
сан башка кижі:
Қанча јаш јажаганын
бойы да билбес,
Қакај јылда ла чыккам деер..
Қакај јыл качан болгон?.
Оны кем де билбес..
Јылкы кабырары —
онын энг кару ижи.
Онын учун ол
кыжы-јайы
јаантайын ла
..тайгада жүрер..
Ленинди онын
качан да көрбөгөни јарт.

Je јер үстинде
Лениндий јаан
јашту кижн јок деер.
Москвада
качан да болбогони
база јарт.
Je Москваны
ак-јарыкта
эн јаан алтай деер.
Тоо деп немени
билбес те болзо,
эн јакшынак
јылкычы болгон.
Јылкыны өгдөп,
јүзүндеп,
өрөкөн јоктоп билетен.
Тайгадан
өзөккө түшкенде
качан да куру келбейтен, —
Кузук артынып экелзе,
та канайып,
та канайып,
ончо балдарга тен үлейтен...
Маргылу бажында
јелбер,
јебрен
мөш бар.
Төзинде онын јапаш —
оду бар,
ол эм де бар.
Өрөкөн өткөн јайгыда
онын алдында божогон.
Ол анда
божоп јадарда
јанында кем де,
кем де болбогон.

Қалганчы сөзин кем де укпаган...
Жок, андый эмес!..
Жанында туулар,
 ўстинде мөштөр кунугып
 араай шымырашкан.
Ээртеп койгон
 эрјине ады
 чакыда турган,
Эбире жылкылар
 тайганын тамзык
 өлөгин талдаган...
Не де болбогондый, —
 ўн алышкан кушкаштар,
Не де болбогондый, —
 ойногылап јаткан суучактар...
Мен де бодозом,
 не де болбогондый,
Өбөгөн тегин ле
 уйуктап калгандый.
Удабас ла ол
Астыккан аксак
 кулунды сананза,
Азып,
 ачу киштегенин ле укса,
Ойгоно чарчап келгедий,
Ойто адына мингедий...
Өскүс кулунды
 бедреп табарга,
Не де болбогондый,
 Алтайла јорткодый,
 ајарынып,
 ажулар ажып баргадый.

1967 ј.

САРЫ ЈОШҚЫН

(Куучын)

*Меге айылдаш јаткан
Гена Қалкинге*

Чанкыр јай тышкары турган,
Чамчачан балдар тышкары ойногон.
— Бу кемнинг ийди? — деп, кем де сураган,
Ортозында олордың ийт болгон.

Көп улусту оромның бирүзинде
Көөркий ээзин, айса, жылыткан?
Тегиндү эмес, тенип жүреле,
Айса, бистинг тураны тапкан.

Саргара каткан сары ийдичек
Ол ло бойынча тенип барбаган.
Он өрөкө улустан көөркийек,
Айса, ээзиндий кижиге таныган?

Је он квартира ого килеп,
Сөөк тө, калаш та бергенин көрбөгөм,
— Қайдан келген јошкын бу! — деп,
Қағыладып оны мен де сүргем.

Јаңмырлу күндерде сары ийт
Јабылактанып сенек алдына киретен.
Јааштын үзүлбес табыжын тындап,
Јаңыскан нени де санана беретен.

Оноң кенете улып ийеле,
Уйала бергендий, токтой тўжетен.
Он квартира бирүзинен кем де
Оны чыгала, ағашту сүретен.

Ийт кылчандап, куйругын минип,
Мантап барала, кайа көрөтөн.
Ол мынанг та нени көргөн,
Барбас кайткан, ойто тенип?!

...Ланмыр токтоп, күндер айасса,
Шангырай берет алтай теңери.
Көлөткөгө жадып, изүден жажынза,
Үргүлей берет ийттинг көстөри.

Бажын эки колына салала,
Та ээзин түженетен, та тегин жадатан...
— Кандый ийт?! — деп, үнди угала,
Качып тургуза туура калыйтан.

Он квартира тураныг жанына
Ол мынайып узак ла жүрген.
Та кемненг де килемжи сакыган,
Та кемге де каран иженген?

...Је бир күн бир айылдаш уулчак,
Балдардын бийи — кутус уулчак,
Кенете мени кайкаткан эди, —
Керектин аайын жартаган эмди!

Чамказынын эдеги алдынан
Пирожоктор ол чыгарган.
Ийтке берген ол колынан,
Ары-бери кестемкей ајарган.

Онон сары ол јошкыннын
Арка-белин эрке сыймаган.
Кандый да эрмек эм јогынан
Конфет берип, ого сыйлаган.

Сары јошкын эрке баладый,
Јажыркап, тизеге баш салган.

Шыра-түбек болбогондый,
Сүүнип куйругын ол булгаган.

Он өрөкөнинг бир эжиги
Ойто ло кенете табышту ачылган.
Ийт дезе бойынын ээжизин
Бүдүрип, мында туура калыган.

Адазы айлынан чыгып келерде,
Уулчак тегин ле сыгырып,
Билбеечи болуп нени де
Көбөлөктөрлө сүрүжип,
Ары-бери жүгүргөн,
Ары-бери жүгүргөн...

Соок тумчугы мызылдап,
Joшкын јатты сенекте.
Мен ого мүн берип,
Азыраар дедим килейле.

Көөркий уулчак чат кайкап,
Көзнөктөн ајарат.
Joшкын база чат кайкап,
Мүнге тийбей тым јадат.

— А-а, керек сенде эмтир! — деп,
Айылдаштарым меге арбанган.
Кутус уулчак көзнөктө
Каран сүүнип каткырган.

1967 ј.

Эң эрке сөстөр сеге айдылган,
Эң ыраактан најылар жуулган...

А ойгонып келзен,
Ол ло туранда,
Ол ло төжөктө жадарын.
— Сан башка түш! — деп,
Уйинге каткырып айдарын,
Ишке оройтыбаска
ойто ло
Оромло мендеп базарын...

1968 ж.

* * *

Бу телекей үстинде,
Бу тенгери түбинде,
Кандый ла неме јажытту,
Кандый да башка салымду
Каран-туйук табылат.

Телекей кайкадар улу да,
Теп ле тегин уул да, —
Јаан јажытта табылат,
Эт-јүректин алдына
Экү түнгей јайкалат.

Аалга ажу јерлерден
Аң ширтилдеп өдүп јат.
Чала каран серенип
Чаабын көөркий эмизет,
Ары-бери ајыктап,
Алды-кийнин сананат.

Кандый ла неме јажытту,
Кажызы ла башка учурлу,
Каран-туйук табылат,
Кижии мактаар мак та,
Јамандап айдар коп то
Јаан јажытта башталат.

Айламас айланган керептер,
Јаскы өлөн, чечектер,
Јаш ороондор, јылдыстар,

Революциялар, јуулар
Јаан јажытта табылат.

Бу телекей ўстинде,
Бу тенери тўбинде,
Чындап та улу јажыт бар.
Бу да јангы бичикте
Айдылбаган сөстөр бар.

1966—1968 јј.

* * *

Энгирде, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Балдарыгар коркып,
Тўниле ыйлажар.

Кышкыда, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Тонг јерди канайып казар, —
Кўчтенг кўч болор
Биске, улустар.

Эртен тура
Олбөгөр, улустар,
Слерди сурайдым:
Слер сала берзегер,
Қарыкпай канайып
Кўн чыгар!

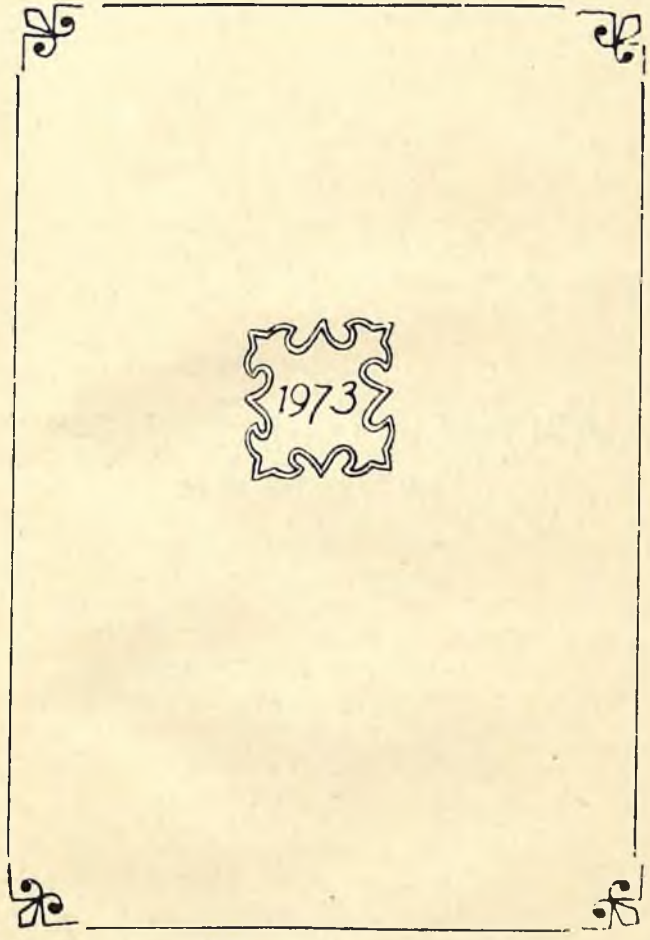
Эртен тура
Керектер башталат.
Эртен тура
Јолдорыс ачылат...
Эдер керекти
Слер этпей,

Эртен тура
Канайып баратан,

Канайып өлөтөн!
Эртен тура,
Эртен тура өлбөгөр, улустар,
Слерди сурайдым, кайран
улустар!

Лок,
Качан да,
Качан да
Өлбөгөр,
Өлбөгөр деп сурайдым слерди,
улустар!

1967 j.

1973

„АРГЫМАКТЫҢ МАНҒЫ“

деп жуунтыдан

АРГЫМАКТЫҢ МАҢЫ

Аргымак!

Сенин оттый, октый маңын
Бийик јеримде јинт ле эрчимдү.
Јүгүрик аттын јаркынду магы
Комустын, топшуурдын күүзиндий эркиндү.

Аргымак!

Ай билдирлү кеп-сүрин
Алтайлар јайаган чөрчөктө.
Эрдин изү јүрек түбинен
Эрјине табылган — сен чөкөбө!

Ат ла мылтык — качаннын качан да
Эр кижинин бүдерде энчизи,
Адазы јажап, өлөр алдында
Уулы алатан төс баркызы.

Ат-эрјине јаражы керегинде
Кайчылар кандый куулгазын таппаган!
Сүүш ле кыстын јаражы керегинде
Јаныс, байла, мынайда айдылган...

Катап ла тозын... сууны чачылтып,
Ыраакта карандап, кем де учуртат.
Элчи кандый табышты таркадып,
Алтайды айланып, бүгүн мантадат?

Айса, тойдын, јарыштын элчизи
Аракы-чеген азып баштайтан?..

Айса, кара түбектин калју белгези,
Атты ээртеп, мылтык алатан?..

Аргымак!

Туйгактарыгнын тунгак тибиртиле кожо
«Аврора» атканы угулган Алтайга.
Октын суулты, жуучыл кожон
Жонымды көдүрүп, баштаган тартышка.

Ол тушта мааны да кызыл,
Жуучыл бойы да, сөстөри де кызыл...
Жал жастанып, аттар да жыгылган,
Жен жастанып, эрлер де жыгылган...

Аргымак!

Сен түбекти жарлап, 41 жылда
Тууларга кысталган журттарла мантаган.
Ырызымнан айрып, өскө талага
Адамды айлынан жажына апарган...

Бу амыр өйлөрдө городтон тайгага
Жай ла келгенде, једип барадым.
Атка узак минбей жүреле,
Атка мингемде, адамды санайдым.

Карагол-Бажында адамнын чакызы...
Араайын тымып, јанында турадым.
Адым киштеп, јер чапчыза,
Та ненин де учун кунуга түждем.

Алтай јеримде аргымак мангында
Ырыс ла шыра — өйдин салкыны,
А өйлө кожо келген салкында
Албаты-јонымнын агару салымы...

...Телкемдер өдүп, ракеталар јарыжат,
Темир чак деп мыны айдыжат.

Je кулагымда тўнгей ле туйгактар табыжы,
Je тўнгей ле тууларда жылкылар киштежи.

Аргымак, аргымак сенин магын
Жўрегимде бирикти темирдин магыла.
Je качан да, качан да ўзўлбес магын —
Албатым, Алтайым сени ундыбас!

Аргымак!
Сенин оттый, октый магын
Бийик јеримде эмди де эрчимдў.
Жўгўрик аттын улу магы
Туулардан чўлдўргў чўйилзин эркиндў!

1972—73 јј.

УЛУС ЛА ОЙЛОР

Мен бу атомду чакта
Чаган айда чыккам.
Бу атомду чакта
Чакка туштагам.

Јерлик андар
Олтүрип јигем,
Јердег көгөзин де
Қазып билгем.

Јаш, кичинек
Уулчак тужымда,
Адаларыс бистин
Јууда тужында,
Туралар тудуш ла
Қараңуй деп бодогом,
Керосин ле тусты,
Қартошко ло калашты
Қудай јерининг
Байлығы деп бодогом.

Мен бир де катап
Сахар јибегем тойо,
Табылза, таарын да
Јип койгодый болгом.

Қалаш деп аш
Қандый тату болгон!
Қачан да ого
Тойбозым деп бодогом...

Адалар кайда да
Јуу јеринде.
Эртен-энир —
Энелер иште.

Сүүнчи дегени не?..
Байла, эртелеп,
Энези иштег јанары.
Ырыс дегени не?..
Байла, тузакка
Койон түшкени...

Кижининг жүрүми,
Байла, үргүлжиге мындый:
Қаткы ас,
Сүүнчи ас.
«Адам» деп айтпас,
Ол — јууда,
Ол — сакылта.
Қөстө — јаш,
Бойың — јаш..

Мен бу атомду чакта
Чаган айда чыккам.
Төрөлим јууда —
Чакка туштагам.

...А бүгүн јаны јыл!
Јаантайын ла
Мындый бол!
Қөрзөгөр,
Бу турада,
Бу столдо
Кандый калаш!..
Қөрзөгөр,

Улус кандый омок,
Кандый жараш!..

Јаңы јыл —
Јаңы ӧй!
Менинг уулдарым, байла,
Јүрүм чактың чакка ла
Бу ла мындый деп бодоп јат:
Каткы, ырыс — јажына,
Эне-адазы јанында...
О, ӧйдин ӧскӧзин,
О, улустың салымын!

Москва, 1968 ј.

* * *

Меге јарап јат бӱгӱн —
Кар, оттор, тӱн..
Эбире элбек ле кеен кыш,
Кӱксим телкем ле тыш.

Элгелген карлу оромло,
Тӱндеги кичинек городло
Тымыкта барарга јакшызын,
Сананарга салдымын!..

Кӱксиндеги ле шӱӱлтенге,
Кӱстин кӱскӱ лӱ бойынла
Куучындажарга јакшызын!..
Ӗткӱн лӱ Ӗдӱтӱн јолдорло
Санаанда ӱт — ол солун!..

1968 ј.

МЕНИНГ ОДЫМ

Тайганын карануй сынында,
Жалбышту оттын жанында,
Жаныскан мен жададым,
Ээн тымыкты тындайдым.

Күски күрен тайгада
Күйдүрген оттын жаркыны.
Күр көгүстин түбинде
Жүрегимнин жалбыжы.

Жер-телекей үстінде
Одымнан өскө от жоктуй.
Жаңыс ла менин одуума
Түниле улус жуулгадый.

1969 ж.

МОСКВА

Мен энг ле уур күндеримде,
Москва,
Энемнинг эдегинен тудунган чылап,
Сеге бүдүп, сенен тудунадым,
Түбекке де түшсем — Москва,
Макка да жетсем — Москва.
Жастырганыма өштүлөр маказырап,
Жолыма түби жок оролор касканда,
Москва,
Сенин сөзингди мен сакыйдым,
Жаңыс ла сеге мен иженедим.

Уур санаалардын ла жолдордын
Учы жок түйүнчектерин чечерим.
Кара төгүннинг ле кату чындыктын
Учы-түбине түнгөй ле жедерим.
Москва,
Мен сенин алдыга мун суракту келедим,
Кудайга бүткен кижичилеп,
Санаамды, күүнимди жажырбай ачадым.

Москва,
Мен сенин алдында Уч-Сүмердий бийик эмес,
Төнгичектий жабыс ла тымык турадым.
Карануй-туйук капчалдый эмес,
Ак жалаңдый алдыга ачыладым.
Мен сенен женил жол сурап келбегем качан да,
Эрге берилген салымды көдүрерим жолымда.

...Аткыс чылап, артабаган инем,
Арба чылап, какшабаган инем,
Телекей көдүрген Москвам,
Тенгериге тебилген Москвам!

Онын да учун, Москва,
Мен эн ле уур күндерде
Энемнинг эдегинен тудунган чылап,
Сеге бүдүп ле сени ээчип,
Кийнинен базадым, Москва!

1973 j.

Т У С

Бир катап јиит уулга
Бийик кырларда Салымы туштаган.
Бир колында сахарлу,
Бирүзинде ачу ол тусту
Салым уулдан сураган:
— Кажызы керек — талдап ал? —
Тайанганын сенийн,
Таштаганын менийи...

Уул Салымын угала,
Узун санаага бастырган.
Кажызын мынын алатан,
Кандый каруу айдатан?..
А Салым десе уулдын
Санаазын узак сакыган.
Јүс чарыпту јолдордын
Јүлкүүрин уул талдаган.

Јок ло јерден уулга
Таныш үндер угулган:
— Сахар де! — айылдажы,
— Тус де! — адазы.
Уулдын санаазына кенете
Ундылган чөрчөк угулган:
...Озо-озо, озо чакта,
Отурган улус јок тужында,
Улустын тузы түгенген, —
Уулына адазы айт туртан, —
Уйлар терлү токум јиген,

Улус отурган јер кемирген,
Тустан јаан аш јок дежиң,
Қыштый узун јолдор өдүп,
Қыйын-шыра озор көрүп,
Апағаш тусты табарға
Алтай үстин алты айланған,
Јердин үстин јети айланған..
Байла, шак ла онын учун
«Тус ошкош уулым бол» — деп,
Адазы уулына јакып жүртен.

Сананып мынайда турғанча,
«Сахар ба, тус па?» — деп,
Салымынын үни угулған.
— Меге тус керек! — деп,
Туйуксынбай, уул айткан.

...Салымынан уул тус алып,
Көп јолдордо, јорукта жүрген.
Эр кижинин энчизине багып,
Сууга чөңүп — чөңбөгөн,
Отко күйүп — күйбеген!
Ол телекей өдүп, калыктар көргөн,
«Тус» — деп аштын тузазын,
Татузын ла ачузын билген.

...Ол тус чылап, кар чылап кажайып,
Јажы једип, өлөр алдында,
— Тус ошкош тузалу кижі — деп,
Тус ошкош бек кижі — деп,
Бойынын јеринин улузы айдышкан. —
— Қайран өрөкөн барды! — дежиң,
Қалғанчы јолго карыкчал үдешкен.
Салымын онын ол тушта
Сахар ошкош тату деп,
Бир де кижі айтпаған.

1968 ј.

ЖАЙЫМ

Жайым!
Бүгүн тогузынчы май,
Агын суу
Араай жайкангай,
Жас жажарып,
Жай жаңыргай, —
Жайым!
Агаштардын сабалактары
Жасла кожо ээрип,
Чөйө лө кеен керилип,
Кол-колынан тудужып,
Чаңкыр ла ыраак телкемле,
Ак-жарыктын алдыла,
Алтай кырлардын белиле,
Баргылап жат,
Баскылап жат, —
Жайым!..

Жайым! —
Уйлар чирей тебинип,
Уур ла тойу тынгылайт.
Кулундар, кураандар текшилеп,
Энелерин ажыра эм калыйт.
Көк өлөн
Көк тегерини өрө,
Күннин торко учуктарын өрө,
Куманак чылап өзүп,
Бийикке өксөп,

Тенериге чыгат, —
Жайым!..
Жайым! —
Канаттары, камчы чылап,
Кейде кайдыгып ла сынгырап,
Кушкаштар учкулайт.
Жердин бастыра тындулары, —
Өркөлөри ле конустары
Ак-жарыкты кайкап,
Бүгүңги жасты алкап,
Күнзеп текши чыккылайт, —
Жайым!..

Жайым! —
Бүгүн көпөгөш тенери алдында,
Жайым толкулу сууның жанында
Күңге изидинип жадырым.
Жүрүм керегинде сананып,
Жүрегимди тындайдым, —
Бүгүн телекей үстинде
Кызыган грандар жок ошкош,
Кан төгүжип согушкан
Калыктар да жок ошкош...
Бастыра ла мындый,
Кеен элбек немедий, —
Жайым!..

Жайым!
Күн чалыйт,
Күүк эдет.
Бүгүн тогузынчы май,
Жаландар ла кырлар жаргай,
Жүрегимде —
Жайым!

1970 ж.

КУЙУП ТЕ ҚАЛЗА,
ЖЫГЫЛБАГАН АГАШТАР

Мында коркушту өрт болгон,
Мөнкүлик мөштөр тазырап күйген.
Жерден жалбыш тегериге жеткен,
Жылдыстар кайылып, жерге түшкен.

Түндү-түштү өрт күйген,
Таштары кызып, тайгалар
оодылган.

Түндү-түштү жерин корулап,
Жерминин улузы мында турушкан.

Күлле кожо күл болуп,
Олордын көбизи мында арткан.
Күйүп те калза, же жыгылбай,
Кезик агаштар тур калган.

Табыжы жок сомдордый арткан
Мөштөр менин жүрегим чочыдат.
Коркушту колдорын тегериге
сунуп,
Бүрлерин бедреп тургандый
билдирет.

Ол тужында өлүп калган
Улустар кенете туруп келгендий.
— Балдарыс, жүрүмис кайда! —
дежип,

Телекейге текши кыйгырып
тургандый...

Ак-Сас, 1969 ж.

ЈЕБРЕН ЈАНДУ ҚИЖИНИНГ ЈОЛЫ

Мен — јебренде бӱткен алтай кижі.
Бу мен Будданы канайып байлайтам,
Христоско ло Магометке не багамам?
Кем уккан, оlorдың јажы
Јебрен кижиден јаан деп?..
Мен билерим, оlorдың јажы
Ончозы мененг кичинек деп!..

Мен кудайга качан да јолукпагам,
Куучын-эрмегин качан да укпагам.
Мен јалар-отко бажыргам,
Агару сындарга алкагам, —
От одыргам — јылынгам,
Тууларла, сындарла кырлагам.

Мен — јебрен кижі, јебрен ӱйлӱрдӱ
Кудай да ичпеген кутук ичкем!
Бийик туулар ла тенгери ортодо
Јажытту эрмекти сезип јӱргем!
Јӱрегиме бӱдӱп, тӱндерде оны тындагам,
ӱйлӱрди ӱзӱк-буурымла ӱткӱргем.

Бойымнын јебрен кеберимди
Кӱлдӱргӱ энчейип, оlorдонг кӱрӱтӱм.
ӱлӱмди ле јӱрӱмди,
ӱштӱӱмди ле најымды
Кажы ла јолдо мен сакыйтам.

...Мен — алтай кижі. Јебренде бӱткем.
Ононг бастыра јандарды ӱткӱре,

Кудайларды, каандарды өткүре,
Бүгүңги атом чакка јетире, —
Бир ле көрзөм, једе конгом.
Көп чактарды кийнимде көмгөм!

Мен — кижиге, јажына мөңкүлик,
А кижиге көрө, — кудай өлүмтик.
Мениң јолым — јылдыстарда,
Эскини јенген јангыларда!
Революция — мениң канадым,
Ленин — мениң чындыгым!

1968 ј.

ЈАСТЫҢ ТҮНИ

Бу јастың жылу тўнинде
Уйуктап јадала, балдар ۆзөт не?
Бу јастың жылу тўнинде
Уйкуда каргандар карыйт не?

Је ончо айылдар карануй уйкуда,
Уйкуда ончо стройкалар.
Уйуктап јат — койлор,
Уйуктап јат — јолдор.

Мен билерим:
Суулар агып јат,
Агаштар ۆзөп јат.
Мен билерим:
Бу јастың жылу тўнинде
Чечектер ле балдар ۆзөп јат.

А каргандар карыйт не
Бу јастың жылу тўнинде?..

1969 ј.

УУЛЫМ КУУЧЫНДАП ҮРЕНЕТ

Кижи болорго киж
Чыккан ла кўннен ала
Олордин олгонч

Олўмле тартыжып јат,
Ор туруп јат,
Ойто јыгылып јат.

Онын кажы ла кыймыгы,
Кажы ла кыйгызы,
Эткен ижи, айткан сѳзи

Кижи болорго — јайалган,
Кижи болорго — каткырган,
Кижи болорго — ыйлаган.

Менингу уулчагым
Кижи деп адаларга
Бүгүн куучындап үренет.

— Энем де, балам,
Адам де, балам,
Мен кыйик эмес де,
Мен киж де, балам!

Топ-топ, топ-топ, —
Уулым киж болорго алтамдар эдет.
Нокорим доктор болорго
Диссертация чийет...

Ученый нөкөрим ле
Уулчагымнын ижи кандый тўгей!
Нөкөрим өскө планеталарла куучындажат...
Уулым «Чечек» — деп айдат,
«Кўн» — деп, «Калаш» — деп айдат.

Кижн болорго кижн
Чыккан ла кўннең ала
Өлөрдин өлгөнчө
Өйдөн, кижиден ўренип јат...

Ученый нөкөрим ле уулымнын ижи
Кандый тўгей! —
Олордын экилезининг ижи
Кандый да кайкалдар ачып јат!

1969 ј.

* * *

Та нениг учун андый,
Кезикте
Јүрегимниг өзөгинде уур таш јаткандый, —
Көдүрип болбой шыралап отурадым.

Кезикте
Јүрегиме кем де ийнеле кадап тургандый, —
Токтоныкпай јолдолып, јолдор өдөдүм...

Билбезим,
Та өйдөң алган јүкке бастырып жүрөтөм,
Та өдө конгон өйдөң үлүүмди некейтем?!

1968 ј.

ЖАЙ ӨТКӨН —
КАТАП ЛА КҮС

Мынайып өйди өй солыыр,
Солынар жүрүмис жүрүмле.
Жер үстине кар түжер,
Куйундар өдөр үстисле...

Жаш тужысты жажыл жас
Жандырып ойто келгей не?..
Жеримнен барган жерлик кас
Ойто жанза, көргөй нем?..

Алдыбыста кыш узак,
Айланатан жай ыраак...
Айылдап барган ороон бар,
Айттырып жаткан нажым бар...

Жай өткөн... катап ла күс...
Өлөңдөр өспөс — өчөр!
Кайран жай, кару жас!..
О өйлөр... өйлөр!

1968 ж.

МЕН АДАМА ТУШТАГАМ...

Қарагол-Бажында одуда
Мен адамды тўженгем,
Ырап барып јадарда,
Кийнинен мен јүгүргем.

Қызыл-јеерен карайлап,
Қыр ажыра сун калган.
Јылкымды јоктоп јүрүм деп,
Адамнын кожоны ыраган.

«Мениле кожо барба!» — деп,
Көлөткөзи элбендейт.
Ненин де учун көксинен
Қан кызарып, тамчылайт.

Онон ойто ло, ойто ло
Кожоны јанымда јыңырайт.
«Өскүске өзүп калдын ба?» —
Эрди онын кыймыктайт.

Оштүнин огынан өлбөгөм,
Көрзөн, көксимде канды.
Алтайымда удаан болбогом,
Көрөйин деп уулымды.

Қарагол-Бажына келип тур,
Бу одуга конуп жүр.
Адаң сенин өлбөгөн,
Оштүлер јурты өртөлгөн...

...Мен адама туштаарга
Карагол-Бажында кон јадым,
Эрмек-сөзин угарга
Ээн тайганы тындайдым.

Аттын тибирти угулат,
Адамнын кожоңы торгулат,
«Јылкымды јоктоп јүрүм» —
деп,
Шыркалу адам мантадат...

Карагол јурт, 1968 ј.

КАРДЫҢ ЖОЛЫНА КӨРӨДИМ

Кардын жолына ајыктап,
Јаш тужымды санандым.
Тошто конёгым јалтылдап
Бар јатканын көрөдим.

Кышкы соок ол јыбар
Кулагымда катап сыңырайт.
Ылгый ла јажыт уулчактар
Улай-телей сунгулайт.

Алдыста бистинг Бакпай,
Онон Сергей ле Эрмен.
Бийикте дезе кышкы ай,
Эн учында мен...

«Өдүгин үреп турун» — деп,
Јанзам, энем адылар.
Не болзо, ол болзын,
Ойнооктор ло, уулчактар...

Тайкылып јыгылды Бакпай,
Једишкер, Сергей ле Эрмен!
Бийикте кышкы алтын ай,
Эн алдында эмди мен...

...Кардын жолын ајыктап,
Чеденнинг јанында мен турум.
Канайдар база, эм катап
Болбос туру јаш тужым!

1973 ј.

ЈААШ ЈААП ЈАТ

Јааш јаап јат,
Күн чалып јат.
Јети өңдү солонгы
Ўстимде туруп јат.

Јалаңдар јажарат,
Кулундар јарыжат.
Эбире телкем,
А жүрегимде кем?

Јүрегимде кожом,
Кожондош кожо,
Күн чалызын,
Күүк этсин!..

Эбире, нөкөр,
Кандый јас,
Јажым — кандый ас!
Јааш јаап јат,
Күн чалып јат.
Јети өңдү солонгы
Ўстимде туруп јат.

1973 ј.

* * *

Бу кожонды јаантайын
Адам кожондоп туратан:
«Ээрен-чоокыр јок эмес,
Эбире базып, ээртеп албай.
Эки туунын бажы эмес,
Эзен јүрзе, јолукпай...»

Қанча кыштар, јастар өтти,
Бойым да ада болуп калдым.
Сөөгининг үстиненг өлөңдөр өсти,
Ол кожонды кожондоп јүредим.

Коногым једип, мен де өлөрим.
Кадын јажына шуулап ла јадар,
Сүмерлер ыраакта агарып ла турар.
Је кожонгын үзүлбес, мен билерим!

Алтайым јажына јажарып ла турзын.
Албатым өңжип, амыр јатсын.
«Бу адамнын кожонгы»— деп,
Уулдарым менин айдышсын:

«Ээрен-чоокыр јок эмес,
Эбире базып, ээртеп албай.
Эки туунын бажы эмес,
Эзен јүрзе, јолукпай...»

1973 ј.

* * *

Меге жаантайын
Та не де
Жетпей јат.
Канайдар,

Тамырларымда кан эмес, —
Учуп јат,
Күйүп јат,
Қызудан кызу
Қызыл от!

Табышту жаан
Городтордо жүргемде,
Тайгаларга, журттарга
Турлуларга, тымыкка
Тартылып, кунугадым.

Ак сүмерлү
Јериме јеткемде,
Ойто машиналарды,
Ондогы оромдорды,
Ончо тушташтарды
Түженип турадым.

Јүрүмим, жүрегим мындый!
Бойымды бойым
Тудунып болбойдым!
Јаантайын јүткүште мен,
Јалкыбас тартышта мен...

Кечеги јангы једимдер
Бүгүн эски немедий!
Кече ле бичиген үлгердин
Кебери өчүп калгандый...
Бир ажудан ажарга
Узун ла уур
Јолдор өдөдим.
Көп буудакты бузала,
Алдымда өскө
Ажулар көрөдим.
Амаду-күйним јаан тушта
Араай жүрүп болбозым.
Асты көп деп айдала,
Амырзынып болбозым!
Қанайдар?!
Тамырларымда кан эмес, —
Учуп јат,
Күйүп јат
Қызудан кызу
Қызыл от!

1969 ј.

МЕНИНҢ ҰЛГЕРЛЕРИМ

Жаңы ла эски жылды кечире
Январь айдың карына жыгылдым.
Нөкөрлөр кайда?..

Эмди бедире!..

Кайа көрзөм — көлөткөм,
Кармай алзам —

кулагым.

Бу туйук ла уур өйлөрдө

Мен көлөткөдөн дө

Кунукчалду тужымда,

Туйкайын слерге иженедим,

Келзегер, келзегер,

үлгерлерим?!.

Кандый бир чындык кижинин

Жалакай сөзи болуп,

Кандый бир тирүү жүректин

Ижемјизи ле жаңылгазы болуп,

Кайра келзегер, келзегер,

үлгерлерим!

Менин үлгерлерим —

Өзөгимнинг өззүрези ле омогы,

Ак-жарыкты айланып,

Кемге де эжик ачпаган болзогор,

Караны — кара, акты — ак деп,

Ылгабаган болзогор,

Кижиликке кижі керегинде

Бир де сөс айтпаган болзогор.

Канайдар,
 мен бурулу —
Қыйгак көстөр ортодо
Қыйналайын жаңыскан,
Қызу қыскаш тилдерге
Қыпсыдайын жаңыскан...

1969 ж.

* * *

Аракы деп неме өлтүр јат бисти, —
Амзабайын да дезен, амзап ийеринг,
Каргышту шилти өртөп јат бисти, —
Кара бажынды таппай да каларың...

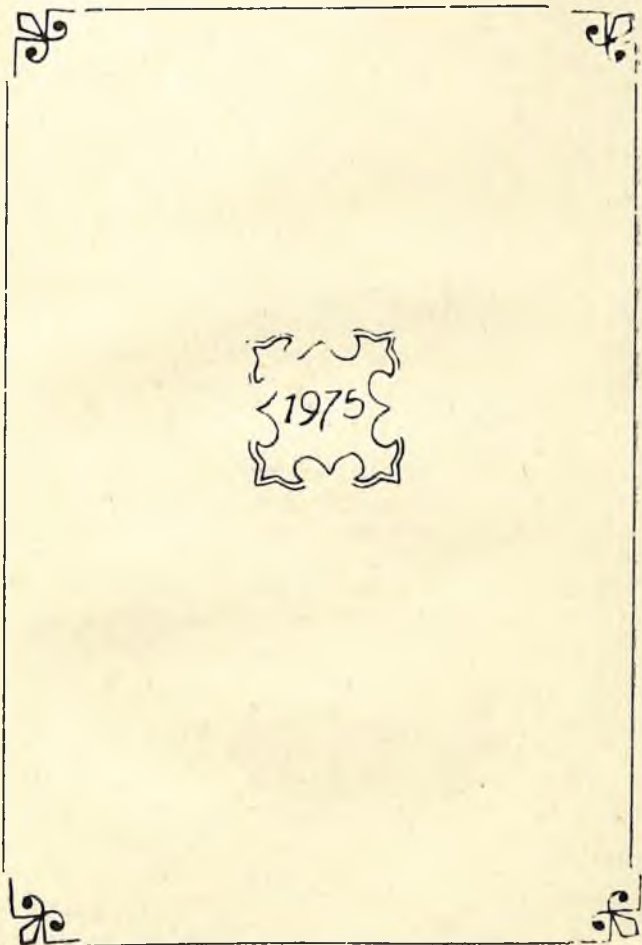
Анчадала, уулдар, јаш бойысты
Аракы абына берерис пе — бис?!
Алтай јииттер, ас бойысты
Актайтан агару артат па — ис?!.

Бу ла уксаң, бистинг уулдарды
Ажа конуп калган дежер.
Јурттанг келгени городто јыгылды,
Городтонг барганы — јуртта дежер.

Аамайым эмес, аракы учун,
Айттыртып, уулдар, мен арыдым.
— Кабакты качан бир, алтай јоным,
Эткен бедигер? — эмди сурайдым.

...Эки сөсти колбоп билбестер
Эмди мени айдар болгон бо?!
Кабакту чөөчөйгө түкүрип ийеле,
Кайдаг табылган, — кайра чачпас па?!.

1969 ј.

1975

„КАРДЫНГ ЫНИ“
деп жуунтыданг

КАРДЫНҮНИ

Кардын үни... кардын үни —
Кайда ла жүрзем, менин канымда.
Алтай јеримнинг кажы ла кўни —
Ыраак ла жуук — бастыра јолымда...

Кара салкыны калжуурып кайнаган
Қачан да көрбөгөн чөлдө мен болгом.
Тамагым какшап, анда ачыган, —
Ташту јеримди анда ондогом!

Ыраак мөңкүлер баштары кажайбас...
Чөл лө чөл... Изү салкындар...
Цистернада суу суузынын кандырбас,
Санаамда — туулар, санаамда — кар!..

Јас келгежин, менин јеримде
Қалын күрттер табынча тынданар.
Онон кенете кобы-јиктерде
Қоолоп кардын үни угулар..

Кардын үни — кайда ла меге
Төрөлимнинг арудан ару тыныжы.
Қардын үни — качан да меге
Кайран јеримнинг бийик тымыгы!..

Јай келгенде, менин јеримде
Атту кижиден бийик өлөңдөр.
Је түкү ле анда, теңери түбинде,
Түней ле мөңкүлер мөлтүреп өңдөйөр!..

Суйук туманла агаштар тынгылап,
Кўскиде карды кўзеп тургулаар.
Алтай тымып, нени де тындалап,
Кенете мōгкўлик оғлō кубулар.

Қыш тўшкенде, оның кебери
Бастыра ак, ару ла жалтырқай.
Қара салкынду чōлдōрдōн мени
Қатап ла катап тууларым алдыргай!..

Қардың ўни... қардың ўни —
Қайда ла жүрзем, мениң қанымда.
Алтай јеримнинг қажы ла кўни —
Менде ле мениң бастыра јолымда!

1975 ј.

ЈАНҒЫ ЈЫЛДЫҢ ЈАҒАРЫ

Қанча ла катап кар јааза,
Башкызындый ла ару,
Башкызындый ла кару,
Башкызындый ла јараш,
Қарын да ак, карын да јаш,
Қандый да солун чыкырап јадар,
Қандый да солун шўўлтелер айдар.

Ондый ок солун:
Қажы ла чечек, қажы ла јанмыр,
Қажы ла конгус, қажы ла кыр.
Јўрерге ас деп, бис билбей,
Қажы ла келетен јаска јўткийдис,
Јўрегис тындап, ого килебей,
Қырга чыгадыс, сууга чўнўдис!

Он эки айдың ўткўнин сеспедим,
Ойто ло келди Јаңы јыл —
Озогы тооло — Қойон јыл.
Сўўндирбеген сўўнчи келди бе?
Ычкынып ийген ырыс келди бе?
Тенгери ајықтап, телекей тындайдым,
Тегиннен-теере јылдыстар тоолойдым.

Айт, Јаңы јыл, нени экелдинг?..
Қаалған кандый да элбек ачылат,
Қарын кандый да сўмелў чыкырайт.

Je не болзо, ол болзын,
Кудай онызын бойы ла билзин —
Алтын бозогон алтап ла јадарым,
Азыйгы ла сонуркак алдында турум!

Айт, Јаңы јыл, нени экелдинг?..
Өлүмненг өскөзи — ончозы менинг!

16 декабрь, 1974 ј.

ОЙ ЛӨ СӨС

Өлүмди ле өзүмди —
Өзөгимле ондодым —
Канымда ла сөзимде
Кандый да шымырт сес калдым.

Онын да учун мен бүгүн
Оттын-суунын ортодо.
Житкем — өткөн ой лө тун,
А жүзим — өскө ороондо.

Жетен суунын кечүзи,
Жетен тилдин кечеди —
Бүгүнгү менин өңзүрөөм,
Бүгүнгү менин өң-сүрим!

Же жаныс ла чечектеш
Өзүм эмес — жарт, быжу!
Өзөк-буурым жимиреш,
Өзүп жадым — мен кижил

Байла, өлзөм, кийнимде
Сөсгим эмес, сөс калар.
Кем де келер жүрүмде
Бир быйанын айт салар.

Жетен суунын кечүзи,
Жемирбе, калак, Күримди.
Жетен тилдин кечеди,
Жектебе алтай Сөзимди.

Декабрь, 1974 ж.

АЙАЗЫП КЕЛЕЕТ

Айазып келеет алдымда,
Айассын сениң алдында...

Je мендебегер, табынча
Мениле кожо туругар.
Мендебей ле табынча
Jолго эрте чыгыгар!

Кӧрзӧн дӧ,
 нӧкӧр, ыраакта
Карагуй кызып, кайылат.
Кайра болбос кажаттан
Катап ла тан кажайат.

Кенетийин куулгазын
Тамчы тўшти кӱксиме.
Кайкабазын — кайказын! —
Кайкал келди кӧзиме!

Јалтырт эткен санаамда
Јарый тўшти тенери.
Корголјын кептў сынымда
Коркушту ийде тебилди!..

Je мендебей ле табынча
Мениле кожо туругар.
Куулгазынду тамчыны,
Кудайга баш, тудугар!!!

Эзириштен кенете
Эрүүл жүрүм башталзын.
Эзирик чак эжиктен
Эрик жокто тайылзын!

Байгага барар эрјинем
Башка болор эм быжу.
Баш јайкадар эркиним
База башка — тартыжу!...

Туулардын да будугы
Туйказынан кубулат.
Күндердин де бүдүми
Күнүн ле эмди айазат.

Каткырып ийзег,
 јаңылга
Кандый да ыраак томулар.
Эртенгизи јааныга
Эмеш башка бурылар.

Айазып јат ар-бүткен,
Айазып јат телекей.
Кем јүрерге јүткиген,
Мениле кожо мендегей...

Айазып келеет алдымда,
Айассын сениң алдыңда!

1975 j.

УЛУ ЈУУНЫҢ БАШТАЛГАНЫ ЛА ТОКТОГОНЫ

Жылан жылдын
Алтынчы айында,
Байла,
Қанла Жылан какырган —
Қанду жуу башталған...
Жыланды қаргагар
Слер, улустар!

Такаа жылдын
Бежинчи айында,
Байла,
Таңды Такаа адырган —
Телекей текши тыныш
алынған...

Такааны алкагар
Слер, улустар!

1974 ж.

МОСКВАНЫҢ СТУДЕНТИ

Јажаган бу јажыма
Москвада, нөкөрлөр, көп
болдым.

Је оны көстинг јажына
Бүтпес дежет — бүтпейдим!

Мени үреткен Москвада
Өйдинг јолы, табыжы.
Сыйга алган Маскада
Эмештен онын сулажы...

Москва меге качан да —
Бийик учуш, кычыру сөс.
Ыраакта жүрүп аскамда,
Москва — кулак ла көс!

Јака јердинг сазына
Көп лө база бадалгам.
Москва, быйанду сөзинге
Балкаш-кирден айрылгам.

Күйбүрт-күйеге чыкырып,
Каткырып жүредим каранга.
Кей-кокурга чукурып,
Иштейдим — келер јылдарга.

Москва, бастыра јажыма
Студентинг болуп жүредим.
Сени көстинг јажына
Бүтпес дежет, — бүтпейдим!

3 октябрь, 1973 ј.

АС КАЛЫҚТАР

Валерий Чичиновко

Ас калыктар алдында
Сурактар бұгұн ас эмес.
Балдарын, тилин бар тушта
Бу сурактар түгенбес.

Бис — аңчылар, малчылар,
Эдер-билерис бу ла ба?
Эртен телекей кайкадар
Эрлер бистен чыкпас па?

Орооныста мун кожон,
Яны кожон не кошпос?..
Сүмерлер бийик, јол тожон,
Је бажына омордын
не чыкпас?..

Коперник кўннинг чогынан
Қылбыгып, тура түшпеген.
Јерди кўнге јетире
Јаныскан ол кодўрген.

Айдарда, кижі бўдерде,
Кичинек болуп бўтпеген.
Тўндўк ненец калыкка
Вылка* кайдаг ол келген.

Бистинг тўрөл јеристи
Чорос Гуркин јураган.

* Тыко Вылка — ненец калыктын јурукчызы.

Жайалталу жүректи
Жон канайып ундытан.

Бадыш тала, билип ал, —
Орооныс бисти ондоп јат.
Айды эбире туку ол
Қоп жылдыстар күйүп јат.

Је кичинек ол жылдыстар
Айдын жүзин бөктөбөс.
Қачан да ас калыктар
Јолдо буудак, жүк болбос!

Телекей күйүп турарда,
Албатым туура качпаган.
Бастыра болгон согушта
Қанын төгүп, турушкан.

Эмди бистин ой өскө —
Не ле неме јеткил.
Јаңы үйе өскөн,
Јүрерге, тынарға јенил!

Је калаш јеткил дейле,
Болорзыныш токтозын.
Бүгүңги бийик сйлө
Јүрүмин үйем кемјизин!

Ас калыктын јаш уулы,
Анчадала сен санан!
Қайа көр, кийингде
Қандый сенен ис арткан?

Коммунисттик эртенге
Јүрүмин бер, жүрегин...
Је телекейлик салкынға
Јылытпа алтай бөрүгин!

22 февраль, 1973 ј.

* * *

Ак јанду өбөкөлөр азыйда
Ак жылкынын
Апагаш сүдиле
Үрүстеп койгон
Карудан кару
Кайран Алтай!

Бу јерге, бу карга,
Бу мүлчи тымыкка,
Элен чактардан
Эмдиге јетире
Кем де тийбегендий,
Тийбестий Алтай!

Јанымда — тымык,
Ыраакта — тымык...
Бийик кандый да,
Терен кандый да,
Тың тынарга да
Тидинбейдим, Алтай!

Јаңы келген бу јылдын
Бозогозы алдында
Сен нени тыгдадын,
Нени сакыйдын? —
Айтсан меге, Алтай,
Улу, кеен Алтай!
Ак жылкынын
Апагаш сүдиле,
Ак јанду өбөкөлөрим чилеп,

Мен сени ўрўстебегем,
Қарудан қару
Қайран Алтай!

Je андый да болзо,
Бу јирменчи чактағ
Одузынчы чакты, —
Онын улузынын ўндерин,
Олордын кўндерин
Тындайдым, Алтай!
Тымыйдым, Алтай!

О быйан болзын
Бу эбире тымыкка,
Быйан болзын
Сўтке, ашка,
Бу Јаңы јылдын алдында
Јолго чыккан
Арудағ ару,
Ай билдирлў Алтайға!

31 декабрь, 1974 ј.

ЭНЕМНИНГ СЫЙЫ

Быжыл, менин чыккан кўнимде,
Энем меге јинји-топчы кееле-
ген байры сыйлап берген. «Өзө-
гинде кининг бар, көрүп јүр,
балам» — деген.

Отур бери, орус нөкөр,
Ончозын јартап берейин.
Тегин ле тере дебей, көр,
Терен учурын айдайын.

Уч толукту булгайры,
Алтайлап айтса, бу байры.
Энемниг мында сўўжи,
Бастыра санаа-сагыжы.

Қышкы чаган ол айда
Қиним мениг тайкылган.
Энем, байла, ол тушта
Бу байрыны јазаган.

Бу байрынын ичинде
Қиним мениг салынган.
Албатымнын јангыла
Алкыш-быйан айдылган.

Мында, кинимле кожо,
Қызыл јестинг јемдиги.
Озогы сөслө ол болзо,
Қөрмөстөр јукпас темдеги.

Алтайымнын сынында
Арчын деген агаш бар.
Энем берген бу сыйда
Онын јажыл бӯри бар.

Оорып кижі јобозо,
Арчын бӯрин кӯйдӯртен.
Аластап оны јыткартса,
Сыны сергий беретен.

Қышкы чаган ол айда
Киним менин тайкылган.
Энем бу байрыга
Тары салып, шыпшаган:

«Тарызы јок мылтыкла
Уулым канай аңдайтан.
Алтай болуп бӯделе,
Аңдабай канай јӯретен?..»

Менин кинимле кожо
Арба база салынган —
Аш-курсактан бала
Аштабазын деп айдылган.

Ўч толукту булгайры
Өзөгінде, нөкөр, киним бар.
Јӯрӯмнинг јолы јӯс айры,
Эмди де көп ажуум бар.

Энемнинг берген бу сыйын
Эр-јажыма кичеерим.
Өлӯм једип келгежин,
Уулдарыма берерим.

1973 ј.

«КУС-КУС»

Кайыр каскакты өрө
Кармактанып чыгадым.
Арай ла болзо көнкөрсө
Мен жыгылбай базадым.

Кенете мында бойыма
«Күс-күс!» деп айдындым.
Тыныжыма ла алтамыма
Кайдан да болуш сурайдым.

Ундылып калган жылдарды,
Уур жолымды санандым.
Бу сан башка сөстөрдү
Бойыма бойым айдадым.

Бозу чыгып болбой турза,
Шымыранатан энем:
«Күс-күс!»

Өдүгим будыма батпай турза,
Мен тартатам: «Күс-күс!»

Айдарда, бу сөстөрдө
Ар жанынан ийде бар!
Айса, уур өйлөрдө
Айтса оны эм кайдар?..

Агарган сүмердин бажында,
Айса, экинчи тыныжым?
Өңи өчпөс карларда
Өлбөс, айса, жинт тужым?!

Онын да учун терлейдим,
Жыгыладым, турадым.
Кўнге, ырыска өксөйдим,
«Кўс-кўс!» — деп айдадым.

1974 ж.

АК ЧОЛМОН

(КОЖОН)

Менин јеерен адымнын
Мандайында ак чолмон.
Көк тенгери алдында
Көсрөп күйет бир чолмон.

Көс кылбыгар ол чолмон
Көрүнип тургай узактан,
Эртен-энгир ойногон
Эрјинени тудатам!..

Јер-айакты серпидип,
Јеерен адым шунудат.
Агарган чолмон серенип,
Ач-амырым аскырат.

Менин јеерен адымнын
Мандайында ак чолмон.
Барып јаткан јолымнын
Бажында күйет бир чолмон.

1974 ј.

КӨСТИҢ КӨСКӨ КӨРҮЖЕК

Кожо үренген нөкөрлөргө

Эй, кару најылар,
Јаштарысты таштап,
Јаңыдан јолго чыгалы.
Бой-бойыска туштап,
Бойдондордый јыргайлы!

Баштапкы кардын тыныжы
Тыныжыста сергизин.
Јүре берген јаш тужыс
Јүзисти келип јарытсын!

Јүре берген јаш тужыс
Јүзисти келип јарытсын.
Көстин көскө туштажыс
Көпти биске јартазын.

Эй, кару најылар,
Бозогонын јанында
Бойы болор — Плакас.
Кем јүрүмнин јолында
Керсү арткан — кызарбас.

Шил көстөри јалтырап,
Ширтеп көрөр Плакас.
Бистен, калак, ол ырап
Барбаган деп, билип бас!

Базыдын кемис кубулткан —
Базып ойто үрензин!

Бажын кемис јылыйткан —
Партага ойто отурзын.

Ундыбагар, најылар,
Бозогонын јанында
Бойы турар — Плакас.
Онын эки јанында
Ол ло бистинг бир класс!

1974 ј.

ПОЭТТИҢ ҚОӨРӨМ ТҰЖИ

Паслей Самыкка

..Jүректи көөрcм ээлезе,
..Jүзүн ле көрүлер көрүнер.
..Қаранғуйда көзинг јумулза,
..Қайкалду тўштер тўжелер.

..«Өлүп кал!» — деп өштүўме
..Тўш јеримде мен айткам.
..Өштүўм өлө берерде,
..«Өлбс, тур!» — деп јайнагам.

..Санаамдагы тенери
..Сан башка јараш айаскан.
..Салымнын улу теңизи
..Јаңыс ла меге бағынган.

..Қан төгүшкен калыкты
..Қарындаштардый нак эткем.
..Теңдеп тусты, калашты
..Телекейге үлегем...

..— Қем көрбөгөн ырысты,
..Келип ал! — деп јарлагам.
..Јамыркак, јаман улусты
..Јаңдарынан ағтаргам.

..Поэттерле кем өштү —
..Албатынын өштүзи.

Кем бӯдерде кӯорсӯмдӯ —
Кӯк тенери элчизи.

Санаа-кӯӯниг јанырза,
Кандый ла кӯорӯм кӯрӯнер.
Је мындый тӯштер јаныс ла
Поёттерге тӯжелер...

1974 ј.

* * *

А. Ередеевке

Қыш. Соок. Қалың кар.
Эбире ээн ағаштар.

Чырыйа тонгон көктийек
Чырбагалда көрүнет.

Мен ого киледим,
Меереп калар деп меңдедим.

Қышқы ээн аркада
Қуучын болды тымыкта:

— Сеге соок по, көктийек?

— Сен — тенек, сен — тенек!

— Қалаш керек пе, көктийек?

— Қал-тенек, кал-тенек!..

Ачынбадым мен ого,
Айлыма кычырдым конорго:

— Жаналык кожо, көктийек?

— Јана бер, јана бер!

— Јакшы болзын, көктийек.

— Јас келер, јас келер!..

Қыш. Соок. Қалың кар.
Эбире ээн ағаштар...

1974 ј.

ОЙДИН БУДУКТАРЫ

Эркемен Палкинге

1

Катап ла јас, катап ла јас!..
Јымыраган көлдөргө
Јанып келди јерлик кас,
Қандый јакшы көрсөргө!..
Қандый јакшы көрөргө,
Јанып келди јерлик кас
Јымыраган көлдөргө..
Катап ла јас, катап ла јас!

2

Јай... јажыл јай.
Эртен тура чалынду.
Эбире өлөң јайкангай..
Је мен чалгылу.
Је мен чалгылу,
Эбире өлөң јайкангай, —
Эртен тура чалынду..
Јай... јажыл јай...

3

Эмеен јай... ээн күс..
Туруналар јайнуда,
Тудуш ла оморды үйдейдис
Туралу айыл јанында.

Туралу айыл јанында
Тудуш ла оморды ўйдейдис, —
Турналар јайнуда...
Эмеен јай... ээн кўс...

4

Кыш... мўнўн кыш...
Туралардын ўстинде
Туйук чанкыр ыш
Тура берди кенете.
Тура берди кенете
Туйук чанкыр ыш
Туралардын ўстинде...
Кыш... мўнўн кыш...

1974 ј.

* * *

Айдын ла тымык кўски тўн.
Айдары јок узун јол.
Озўкти тўмўн — соок салкын,
Олсндо дезе — соок кыру.

Сўттий тўнди кечире,
Суркурууш сууны кечире —
Аттын тибирти, аттын
тибирти,
Аалга ла ўскўс бир кожон
Узакта јымырайт,
Ундылып, ырайт.

Кўк јарамас,
айт меге:
Кем кожондоп келедет,
Кем комудап барадат?!
Айса, алтай кнжи бе,
Айса, айдын кўўзи бе?

1974 ј.

* * *

Јокту болоры? —
Јок,
бир де тўбек ол эмес.
Јойу артары? —
Јок,
база тўбек ол эмес.

Қамыскан одын јок болзо,
Бат, карындаш, ол тўбек.
Азыраган балаң јок болзо,
Айтпа, калак, чек тўбек!

Алтай эрдин тўбеги
Бат кандый болуп јат.
Баш болзын, Тенгери, —
Уулдарым эзен өзүп јат!

1974 ј.

РЕРИХТИҢ ҚОЛӨТҚОЗИ

«...Алтай жаңыс ла Сибирьдин
эҥ јараш толугы эмес, ол
бастыра Азиянын эрјинези».

*Н. Рерих. Јурукчынын В. Булга-
ковко бичиген самаразынан.*

Мен катап ла бүгүн бийикте,
Бу кейле, бу тууларла бирликте.

Төмөн, алдымда, көк-јажыл јер,
Өрө, үстимде, көгөрөт сүмерлер.

Кемнинг мында изи јатсын?..
Мында кар. Агару салкын.

Байла, мында туулардын сүнези,
Олордын жаңыс мында сүүнчизи.

Кижининг каразы јукпаган мөңкүлер.
Килеҥ. Бийик. Ыйык ле күлер!

Је кенете кыңжыкпас кайанын јүзинде
Қолөткө кандый да кайдыкты көзиме.

Кем анда?.. Кем элбеҥдейт?..
Мени кем бедрейт?.. Кем истейт?..

Кемнинг кебининг шылырты, кемнинг
таныш кебери?..
А-а, бу Слер бе, Слер тирү бе, Рерих?!

Слер өлбөгөнөөр, мында, Кадын-Бажында,
Карлу ла кару онын сынында!

А Гималайлар кайда, кайда Кулу?..
Je чын. Сүнегер Слердин бери келер
учурлу.

Мында Россия. Онын салымы — слердин
салым,
Онын салкыны — слердин салкын.

Слер энчигип билбес эрлү жорукчы,
Жажына бийикти бийлеген јорукчы.

Слерди Неру сүүген, Тагор бийик тоогон,
Je анда мындый өңдү кар ла сүмерлер јок
болгон.

Кайада көлөткө кенете тынданат,
Кулагыма онын сөстөри томулат:

«Мен — Рерих. Караваным катап ла јорукта,
А сен кем?.. Нени некедин ак-јарыктан?»

«Бистин өй кудайларды јерге түжүрген,
Қижини тегериге көдүрген.

Мен туулардын кулы эмес, олардын омок
уулы!
Je мен өйдин ле бедрештин кулы»...

«Мен билерим, јинт нөкөр, эмди өй өскө,
Өскө үйе бу тууларда өскөн...

Эзен болзын. Бедре, коркыба јолында!
Мен — Рерих. Бис жаңыс сүүште, жаңыс
јаратта»...

Кайадан кӧлӧткӧ карларга кайдыгат,
Кайдаар да кенете ол јоголот.

Энир энчейет. Бу тымыкта, бу бийикте
Ар-бӱткенле,

Айла,

Кӱнле

мен бирликте.

1974 ј.

Т У Ш

Олор божогон. А меге карам.
Жажыл жаратка јуткиген аттар!

Б. Слуцкий

Јаантайын ла меге
Ай билдирлү, күн билдирлү ак аттар
түжелет.

Айланыжып, олор бистинг јериске
Ак-айас түбиненг түшкүлеп келедет.

Амыр ла јайым олор киштежип,
Алтайымды менинг јынырадып турат.
Окшоп тургандый, јерди јыткарып,
Олор торко өлөнгө анданат.

Кандый јакшы! Кеен ле телкем...
Ыраак аркада күүк эдет.
Јерди, Күнди каран тынгдалап,
Сугадына элик түжүп келедет...

Јүстер, мундар јылдарга улай
Јуу да, түбек те болбогон немедий.
Менинг киндигиме кир де түшпегендий,
Қирбигиме јаш та түүлбегендий...

Је јаныс ла санаамда ойгонот
Түби јок тенгистинг уур онтожы,
Жажыл жаратка једер деп јуткиген
Кандый да аттардын јайнаган киштежи...

Қерепке келип, мина жарылган..
Чакпындар чачылып, тегери чайкалган.
Қайран аттардың баштары қараңдап,
Қараңғуй тамының абына алдырған.

Жок, байла, бу төгүн. Уйалбай кижи
Улу мындый жеткерди этпес!..
Бу өскө планетаның ижи,
Бисте болбогон, бисте болбос!..

Бу мениң јерим, мениң тегерим,
Аттарды утқып, јалдарын сыймайдым.
— Јакшылар ба, қару, қайран

најылар! —
Ай билдирлү, күн билдирлү ак аттарым!

1973 j.

НИКОЛАЙ РУБЦОВКО
ИЙГЕН САМАРА

Өкпө-јүрегим өртөббй, ол јеткер
кыйышкан,
Караголда ол тушта Шатраны
айылдагам.
Сен јогынан телекей тентирилип
айланган,
А мен дезе билинбей, аракыдап
јыргагам.

«...И архангельский дождик
На меня моросил», —
Кожонгды, нөкөр, коолотконыс анда,
Кожо үренген өйисти сананганыс анда.

Карагол деп јурт ыраак,
Кайдан келзин поездтер.
Кардын јолы агарат —
Кандый јаан јылдыстар!

Улгеринде сенин
Јылдыстардын оды көп.
Көрзөн дө, нөкөрим,
Тенгерибис кандый көк!

Түш јеримдий ыраакта
Тверской бульвар. Бистин анда институт.
Эх, Шатинов Шатра, кайран јылдар
кайда.
Улгерлерин кычыр, өйди тургус, тут!..

«...И архангельский дождик
На меня моросил» —
Сенин орус кожоңың салкындарла
сүрүжет.

Тууларыстың моңузы
Күс келди деп күүлежет.
Сен айтсаң, Коля, санааңа кирет пе
Москвага баштап ла канайып келгенис?
Керсү-чындык сөс учун
Керижип те туратаныс...

Онон бис өскөнис. Бисле кожо
Грандар да жуукташкан,
калыктар да танышкан.
«Жаландар жылдызы» жуунтыгла
коштой
«Мөштөримниң бүри» менин
шуулаган.

Сен айтсаң, Коля, санааңа кирет пе
Алтайыма келип, айылдаган күндерин?..
— Кандый ийде, кандый суу!—
Кадынды кайкап, өткүрген өйлөрүң.

Бистин туулардын бийик тымыгы
Сеге жараган ол жайгыда;

«Кыйалта жоктон база келерим!»...
...Келбедин катап,
келбезиң качан да!

«...И архангельский дождик
На меня моросил...»
Кожоңыңды кожо коолотпозыс, нөкөр!..
Бүтпейдим, бүтпезим,
канайып бүдер, —
Баскан жолдорыс башка, байла, эмди
өдөр!..

* * *

Эски пленкадан ойто ло
Этенов Сорпонды тындайдым.
Алтайымда узун јолдорло
Ажулар ажып барадым.

Телекейдин үстинде
Јаңыс ла мөштөр бүткөндий.
Онтоп, шуулап үстимде
Јайканып олор тургандый.

Эски пленка айланат, —
Элес эдип ой өдөт.
Икили комусла солынат, —
Јайды ээчий күс једет.

Қилтирешкен сығындар
Ун алыжат тууларда.
Соой түшкен көк сындар,
Турналар узун сыгытта...

Қыру түшкен јалаңда
Қызас эдет буттарым.
Јайлузынан қыштуға
Јанып јадат уйларым...

Эски пленкадан ойто ло
Этенов Сорпонды тындайдым.
Адалар өткөн јолдорло
Алыс элчидий өдөдим.

Кырада кар кайылып,
Жер-тегери тынчыйт.
Бийиктен Уч-Сүмер агарып,
Ару ла соок мызылдайт.

Күүк жыгкылдайт аркада,
Көккө меестер жажарат.
Ак-Кемде ле Согојокто
Тибиреп жылкылар барадат.

...О жайло! Бу күүде —
Ый, ырыс, шыра...
Мен дезе бу өйдө
Ыраак, ыраак, ыраак...

Эски пленкадан ойто ло
Тыгдайдым Этенов Сорпонды.
Элестеген бу өйдө
Шопенди ундыйдым, Бахты...

16 декабрь, 1974 ж.

* * *

Б. Бедюровка

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

Алыс жерде чечектин
Айдып ийер сөзүн сес,
Эрмек айдар чеченнин
Эң ле артык эжи сен..

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

Келип жаткан жылдардын
Кечүзүндө каруул — сен.
Торгулатан мылтыкты
Токтодотон ийде — сен.

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

1974 ж.

* * *

Турналар кыйгызы
Оскөн јеримде угулбайт!
Јүрегимнин онтузы
Онын да учун јазылбайт.

Не болгон, канайткан —
Турналар кыйгызы
Оскөн јеримде угулбайт!
Олор кайдаар кайылган —
Јаш тужым бурылбайт...

Оскөн јеримнин кеберин
Оскө өйлөр кубулткан.
Турналар учуп келерин
Туулар да, байла, сакуган.

Је ээн бистинг јеристи
Электрокирее ээлеген.
Кеен, јебрен мөштөрдн
Кертнп, кезнп үлешкен.

Олјолоп улус састарды
Ончозын эмдн кургаткан.
Күстердн ле јастарды
Күчтү өйнс кубулткан.

Турналар кыйгызы
Оскөн јеримде угулбайт.
Јүрегимнин онтузы
Онын да учун јазылбайт.

Јас, 1974 ј.

* * *

Јаскы телекей јаш баладый,
Ыйлап турар, каткырып турар.
Кемнен де ол камаандудый,
Јаап нйеле, ойто аязар.

Ар-бүткенле кижининг кини
Ар јанынан бир сезүде.
Көксимде јарыйт менин күним,
Кунугат, ыйлайт бир кезикте.

Барнаул, 1974 ј.

ТАНЫШ ЭМЕС КЕЛИНГЕ

Тижимди тиштенип, арай ла онтобой,
Отуруп та, туруп та мен болбой,

Оорып, кыйгазым тудат,
Автобус городты айланат,
менин бажым айланат...

Автобус городты айланат,
менин бажым айланат.
Жанымда кандый да келин отурат.

Кемге де имдейт кайа көрүп,
Кемге де каткырат келин көкип...

Тышкары — жас, келин дезе жаш,
Ол кандый омок, кандый жараш!

Көстөринде «көрмөстөр» жылыжат,
Тизези менин тиземе жыжылат.

Онон ойто ло кайа көрөт,
Ондо та кемге де кару каткырат.

Жаскы городло автобус айланат,
Кулагым шуулап, бажым айланат...

Автобустаң удабас мен тўжерим,
Бу келин туштабас, ундып
койорым...

Же, байла, жүрүмде ол көпти ксрөр,
Каткырып, узун жолдорын өдөр...

1970 ж.

ЭЗЕН БОЛЗЫН, МАК...

— Эзен болзын, мак! — деп,
Эрикпей эмди айдадым.
Эки ле эки — төрт деп,
Эр-тегимде ондодым...
Канады мактын шылырап,
Кулагымды кызыткан.
Јүрегим тату шыралап,
Јүс буудакка кыстаткан.
Кенете бүгүн серидим,
Серемји менде эмди јок.
Булуттардан серпилдим —
Бут алдында Јер ле Јол.
Мак бажымнын үстінде
Бийик ле ыраак шуулабас..
Күйбүреп, изип көксимде
Күүнимди мениң аптабас.
Јайымдалдым мактан,
Јалакай меге болушсын.
Айаза берген ыраакта
Ак ла Кара ылгалзын!..
Јүрүмди — јүрүм деп
ондодым,

Олбсй эмеш јүрейин!
Кыш келип јат. Бил јадым,
Јылу пыйма кийейин..
Мак кижиден јабыс деп,
Эр-тегимде ондодым.
Эки ле эки — төрт деп,
Эмди катап кайкадым...

БАШТАПҚЫ СУУШ

(К о ж о н)

Қайдаар да мен барбазым,
Қайрылықтан барбазым,
Ай чылап ла Қүн чилеп,
Айланарым мен сени.
Жарыдарым мен сени,
Мениң көөркийим,
Мениң көрүгим.

Мен барбазым, барбазым —
Сен мениң ырызым.
Бу тегери, бу кырлар
Бис экүни айлангай.
Бу өлөңдө кырулар,
Жылдыстар бисти алкагай.
Сен мениң көөркийим,
Сен мениң көрүгим.

Қайдаар да мен барбазым,
Қайрылықта артарым.
Өскө кыстар мен көрзөм,
Очөр, айса, кеберинг —
Жаражың ла жаркының,
Мениң көөркийим,
Мениң көрүгим...

Қайдаар да мен барбазым,
Қайрылықтан барбазым!

1974 ж.

МЕНИҢ ҚОЖОҢЫМ

Чаңкыр өзөктөр түбининг жаңарын
Чакпындар экчеп, меге экелген.
Алтай тууларым бу кожонды
Араайын күүлеп, жөмөжө берген:

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрүнөт.
Албатымды сананзам,
Айткан сөзи угулат.

Алтайымнан мен ыраакта
тужымда,
Ырыс таппай, жер өткөмдө,
Устимле кастар кайтылдап
барганда,
Карлу жерим мениң санаамда...

Тайгага чыксам, мөштөр
шуултында,
Мениң кожонгым — чечек тилинде.
Түндүккө барзам, түштүктөгү угулат,
Түштүккө түшсем, түндүктөгү учат:

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрүнөт.
Албатымды сананзам,
Айткан сөзи угулат.

1970 ж.

ЧАНҚЫР АМАДУ

(К о ж о н)

Менин чанкыр амадуум
Та кайда болбогой, та кайда?..
Менин чанкыр амадуум
Ыраакта, ыраакта...

Ол, байла, келер јастарда,
Көктинг көөрөм јыдында,
Көрүшкен уулдын көзинде,
Көк тенери түбинде.

Менин чанкыр амадуум
Көрбөгөн ыраак талада.
Менин чанкыр амадуум
Көзим салган бир уулда.

Менин чанкыр амадуум
Та кайда болбогой, та кайда?..
Менин чанкыр амадуум
Ыраакта, бир уулда...

1969 ј.

ТАЛАЙДЫҢ ТАШТАРЫ

I

Эх, кандый таштар!..
Агы бар, кызылы, чанкыры.
Болчок, экче, тегерик таштар —
Ончозы бу — јанында јадыры.

Күнүң ле јаратла базадым,
Эң јаражын талдайдым.
Талайды, бу таштарды —
Эбире јүрүмди тыңдайдым.

Талайдың толкузыла
Таштар тунгак шуулажат.
Таштардың шымыртыла
Талай шылырап јадат.

Алтан јүзүн таштарды
Аңдандырып көрөдим.
— Бала ошкош кижі! — деп,
Каткы да мен угадым.

А меге не?!

Куучынды

Кулак та кырына албайдым.
Талай чүмдеген таштарды
Табылбас сөстөрдий талдайдым.

II

Талай үрүстеген таштарда,
Та кандый да кеендик бар.
Толкулар ологго табарза,
Тирү јаркыны чагылар.

Какшаган ыраак жаратта
Каран тымыйт мунг таштар.
Толкулар ологго жууктаза,
Тонгон бойлоры тынданар.

Күлүрежер олог, шалыражар,
Күкүрт те кептү унчугар.
Учы көрүнбес жаратта
Учурын билерге сен тында...

Кызып, тайга күйген деп,
Кызыл таш мында кый салар.
Жаланга көк жарат деп,
Жажыл таш жажыту шыпшанар..

Көөрөм жогынан сүүш жок деп,
Көк таш сени көөрөдөр.
Сары таш мыйгактын көзиле
Санаалу аланзып, ол көрөр.

Ак таш — бу ла жанында
Ак тымыктый тым жадар.
Ак тымыктын ар жанда
Аалга, туйук өлүм бар.

Гагра, 1973 ж.

УЧУП БИЛБЕС КУШ

Кызыл төштү кичинек кушкаш
Кыйналып отурган клетка-кыпта.
Канатту бұдерде ыраак учуш
Качан да, байла, онын канында.

Ачу салымду бу көөркийди
Аргадап эмди не албас?..
Ак-жарыкты, агару жайымды
«Ал!» — деп, ого не айтпас?..

Мен оны жайымга божотком.
Же тегерининг терең түбиле,
Эбире агаштар бажыла,
Учуп ол барбаста, кайкабаста —
кайкагам.

Ол бажымнын үстиле
Эки эбирип учала,
Эрикчелдү кыбына
Кире конгон катап ла.

...А мен сени бийик Кавказтын,
Бийик учуштын кужы деп бодогом.
Канатту бұделе, сен кайттын —
Берилген жайымнан не качтын?!

Эх, канат жангыс менде жок,
Же амадуум, жолым — жайымда...
Учар сендий арга жок,
Же түңей ле мен учушта!

Гагра, 1973 ж.

ДИЛА МШБИДОБИС¹

Дила мшбидобис, јебрен Грузиянын јери! —
Эртен туранын эзенин ийедим.

Дила мшбидобис, Манана ла Этери, —
Грузиянын јаражай кыстарын уткыйдым.

Билерим, Грузия, сенин таштарыңа
Македонский курчыткан үлдүзүн.
Агару ла бийик баштарыңа
Азия да артырган азыйда изин.

Кандый јакшы бистинг өйиште
Бистинг үйе билижип турганы.
Јүстериште ле көргөн көзисте
Көөрөмнин эмес, чындыктын јаркыны.

Дила мшбидобис, чайлу плантациялар, —
Бис, алтайлар, чайды сүүйдис,
Күнди, јаашты, ырысты, најылар,
Слердин јереерге бүгүн күүнзейдис!

Слердин поэттер «Волгала» эмес,
Мерани-аттын² маңыла макталзын.
Јаңы Бараташвили³ кайда да эмес,
Катап ла слердин тууларда туулзын.

¹ Дила мшбидобис — грузин тилле эртен тура эзендешкени.

² Мерани — ай канатту ат керегинде элбек јарлу үлгердин автору.

³ Николоз Бараташвили (1817—1845) — грузин албатынын улу поэди.

Эмди меге көгөргөн төндөрин
Көк букалардый өңдөйишет ыраактан.
Сенин садтарын, сенин көлдөрин
Шуулайт, чайбалат энирги ынаарда.

Кезерлер де өлүп жат, каандар да...
Же үргүлжиге мөңкүлик жердин
жаражы.

Байла, ундылбас качаннын качан да
Грузияла болгон жайгы туштажу...

Жажыл өзөктөр, чанкыр талай,
Ак сүмерлер, амыр тенери,
Ажунун үстинде кызарган ай,
Грузин поэттин үнгүр үлгери —

Ончозына-ончозына мен бүгүн
Алтай туулардан эзеним ийедим.
Грузия ла Алтайдын баштары мөңүн,
Жеристи түңейлеп, мен сүүнедим.

1913 j.

* * *

Эй, талай, эзен бе,
Алаканын бери сун!
Казыр болбой сен меге,
Кару бол, калак, сен...

Карыкчылду чырыштар
Мандайымда түрүлди.
Јана болбос јылдар
Јардыма јүгин түжүрдн.

Агару бу чакпындар
Арыганым алгай не?..
Толголышкан чырыштар
Толкулар болуп арткай не?..

Эрлү бүткен бойымды
Эрте, талай, карытпа!
Токтомыр јок јолымды
Тозынга сен бастырба!

Тайгадагы одудый
Јүрегим менин күйзин.
Күнүн ле јиит анчылар
Күреелей ого јуулзын.

Болорзынып чырайым
Бозорбозын, таш чылап.
Болушка озо чыгайын,
Бозомдо күйген от чылап.

Кемдер де бүгүн јуунда,
Кемиришсин, карызын.

Мен сөстөрлө жууда —
Жеңү меге жууктазын!

Эй, талай, уктың ба,
Эрте мени карытпа!
Жолымда көп буудак бар,
Жоткондожор ийде бер!

Көктебел, 1974 ж.

* * *

Мында ончозы башка,
Агаштар да өскө —
Кыска ла кунтурак.
Туулар да өскө —
Таш ла кумак.

Ар-бүткен андый:
Түп-түней будук табылбас,
Түней суулар база табылбас.
Чымылдан — чымыл башка,
Чымалыдан — чымалы башка.

Мында мен де өскө.
Кадангы азиат көстөрмө
Жайкайдым Кара талайды.
Кандый ла жаңы көөрөмлө
Жайкайдым түштүк бу тагды.

Ончозы жажыт, ончозы солун...
Онын да учун тонг калды
Жетсем кайдар жүс жашка...
Же көрзөг дө колымды —
Беш сабарым беш башка.

Көктебел, 1974 ж.

КАТАП АЧЫЛГАН АҚ-ЖАРЫҚ

Жаңы ла таң адып келерде,
Жаратка чыгып, жаңыскан турадым.
Талайдан кулагы кызарып келеле,
Табылбай калган күнди сакыйдым.

Толголгон толкула кожо чайбалып,
Кылыштын кырынды жаркындар чийилет.
Оноң ойто ло чакпынга чайкадып,
Кайнаган тамыга катап чөңүлет.

Кезикте толкулар — торт ирбистер,
Керилип, тоолонуп, кабыжып турар.
Оноң ойто јобожый берер...
Өкпөзи өчүп, кайра чубажар.

Бу ла өйдө талайдын үстине
Күн кенете чедирген чачар.
Одоштой кайага, кижининг јүзине
Кандый да жаңы жаркын чагар.

...Чөрчөк јеринде кабай чылап,
Көк-чаңкырга Күн илинер.
Балтыры кежик балазын умчылап,
Талай ла Тенери тымык экчелер.

О, мындый өңдөрди, мындый кайкалды
Қанайып билбей мен өскөм?!.
Катап бойыма ак-жарыкты
Ачкандый турадым — јнит ле өктөм!.

Көктебел, 1974 ј.

ЈАЗЫЛ БАҚА

Јажыл өлөңдө јажыл бака
Јажынып, мендеп неге шылырайт?
Јүрегим — база сендий ок бака,
Барар јерин таппай шыралайт.

Ол темннкелек бу талага,
Тенгериге ле кипарис агашка.
Энчикпес, байла, бу талайга,
Эригер јажына мөшкө лө карга.

Јагысканымды биллип, јаныма отурзан,
Бис экүнннг небис башка.
Оштүүн эмезим, үлгерим тындазан,
Јажыл өлөңдө јажыл бака.

Көктебел, 1974 ј.

* * *

Қарлардың, қырлардың ар жанында
Жастың ыраак салтары.
Ағаштар ачық салкында
Жасты сакыйт тышкары.

Қажы ла будакта сабалак —
Қызыл жыланғаш жаш бала.
А жас жанбай маалкадат,
Жарбынчак, жараш ол кадыт...

1974 ж.

* * *

...«Талай — ол ырыс, ырыс — ол
талай» —

Ак кереп алгырат ак толкуда.
Кайдалык, жанылга жаратка табаргай,
Айса, ырыс, чындап та, жанымда?..

«Талай — ол ырыс, ырыс — ол талай», —
Күн айас, тенгери де чаңкыр.
Бу кейге, бу танга кожон томулгай,
Je көксиме качан ырыс чагылар?..

«Талай — ол ырыс, ырыс — ол талай»,
Талай жок менин ташту жеримде!
Айса, ырысты бедреп, мен таппай,
Алтай туулардан бери келгем бе?..

Көктебел, 1974 ж.

* * *

Талайды, нөкөрлөр, мен сүүгем,
Талай да мени тыг сүүген.
Жалакайына онын мен сүүнгем,
Же јеримди санап сүрнүккем.

Оног талайла јакшылажып,
Ойто јериме ырагам.
Кийнимнен толкулар чубажып,
Кижн чилеп ыйлаган.

Толкулар менен чек артпай,
Төндөрдөн төндөргө чубашкан.
Самолеттон до сондобой,
Саг өрө кожо чураган.

Кезекке эмес, кере тўжине
Кейде толкулар шуулаган.
Кезикте менин төжиме
Келип, күчтү согулган.

Эрке ле эрлү толкулар
Эмди де мени көдүрет.
Күйбүрөп јиит санаалар
Јүрегимде күүлежет.

Толкулардын кылыгы
Токуналым аскырат.
Қара талайдын кыймыгы
Қайдаар да катап кычырат.

Көктебел, 1974 ј.

„МӨНГҮЛИК АЛТАЙДЫН ЈАҢЫЛГАЗЫ“

деп јуунтыдан

ЭҚЧЕЛИҚТЕР

* * *

Бастыра ла сөстөр
Калыктың тилинде.
Je база бир сөс
Поэттинг тилинде!

* * *

Ас та калык тилинде
Ай-солоңы сөстөр бар.
Албатылар ортодо
Аргымак кептү макталар.

* * *

Калык уйкуда —
Кайчы каруулда.
Кайчы уйкуда —
Калык та уйкуда.

* * *

— О, улу Қудай! — кайчы
шымыранды, —
Жылдыс өңдү сөстөр бер...
— Кайдарга? — деп, Қудай сурады...
— Калык жүзине ырыс чагарга! —
Қапшайлап кайчы каруу жандырды.

* * *

Балам,
Кату да болзо, Қадынның тажы
Жастығын болзо, уйкунг једер.
Кайда да жүрзен, Қадынның табыжы
Канында ойгонзо, жүрегинг јеңилер.

* * *

Канында Кадыннын табыжы ойгонзо,
Кайра јанар күүнүн келер.
Қарманында Кадыннын тажы јатса,
Қарыккан өйдө алтайлап үнденер.

* * *

Алтай кижинин каткызын
Алтай тууларда угарын.
Алтай кижинин онтузын
Арткан таладан табарын...

* * *

Алтай кижі бир катап
Ак-јарыкты айланган.
Төрт таланы катандап,
— Төрөлим — Алтай! — деп бурылган.

* * *

Айланып, апагаш кар түшсе,
Алтай јараш — оны сүү.
Ак чечектер сергизе,
Алтай јараш — оны сүү.

* * *

Кезик чечектер јыдыла јараш,
Күүнине бийик күүн кожор.
Кезик чечектер өнгиле јараш,
Көзінди эркелеп, көөрөдип турар.

* * *

Эй,
Меге аргымак ат беригер,
Алтай тууларымды беригер!
Өскө не де керек јок,
Өскөзи бойы келижер!

* * *

Атты сүүген жылкычыга
Кажы ла кулун — аргымак.
Балдарын сүүген адага
Баатырдый кажы ла уулчак!..

* * *

Ат кулагыла
Жылдыска тийер.
Ай жаркыныла
Жерге түжер.

* * *

Нөкөрдүң болзо, көзинен
От жалакай суркураар.
Өштүңүң болзо, көзинен
Ок кандалып сыгыар.

* * *

Ыйлап билбес эр болзон,
Ырысту мен деп сананбай жүр.
Таш жаткан болбозын,
Табынча көксинг шиндеп көр!

* * *

Салымың бар болзо,
Салымыңа туштаар туруң,
Санаан бар болзо,
Санаанга жедер туруң.

* * *

Эртенги күннүң ары жанында
Эртенги күн база бар.
Канайып та оны көрөйүн дезен,
Качып, жүзүн жажыар.

* * *

Алтай кижининг бичиги —
Айландыра турган ар-бүткен...
Айландыра турган ар-бүткен —
Ончо бичиктер бичиги.

* * *

Иш ле үредү
Ийнингде јатсын.
Ичкери јолынды
Ол экү јарытсын.

* * *

Көп иштезен —
Көпти берерин.
Көп иштензен —
Көпти аларын.

* * *

(Озогы јүрүмнөң)

Ээрдинг эки үзенгизи
Алтай кижининг күндерин тоологон.
Кайыштан эткен канјаазы
Алтай кижининг јылдарын толгогон.

* * *

Күнбадыш кырда бир күүк
Өткөн јылдарды тоолоп эдет.
Күнчыгыш кырда бир күүк
Келер јылдарды тоолоп эдет.

* * *

— Баланың ырызы кайда?
— Баштап ла күн көргөн талада.

— Баланың ыйы кайда?

— Баштап ла күн көргөн талада.

* * *

Балам, аярын,

Таманыңның алдында ырыс жаткан
болбозын —

Оодо базып ийеринг.

Таманыңның алдында тамы жаткан
болбозын —

Танылбас талага күлүрей береринг...

* * *

Кенете келген ырыс

Кечегизин таныбас.

Шыралап тапкан ырыс

Шыраңкайын таштабас.

* * *

Балазы жок ол кижн

Баланың ыйын таныбас.

Ырызы жок ол кижн

Ырыстың жүзин ылгабас.

* * *

Адан жанынан алгажын,

Төөлөстөр — он канадын.

Энен жанынан алгажын,

Кыпчактар — сол канадын.

* * *

Же ада угының аргазын тоолоп,

Калак, базынба кару эненди.

Эне угының эрчимин тоолоп,

Элекке түжүрбе, калак, аданды!

* * *

Каан айас тегери тўбинде
Қандый да јанылга шаңжайт.
— Кел бери, кел? — дееримде,
Јаш тужым таныбайт.

* * *

Қолөсөнинг истери
Қоқ јаланда чөйилет.
— Јакшы болзын, најы! — деп,
Јаш тужым чөйилтет.

* * *

Уулым,
Баатыр өлзө,
Јылдыс өчөр.
Бала өлзө,
Баатыр өлөр.

* * *

Ойгорды јенерге
Ойгор керек.
Отты јенерге
От керек.

* * *

Санаалу болорго турган болзон,
Салкын болбо!
Ары калбан, бери калбан,
Јүс немеге мондолбо!

* * *

Јүзи јок таңмада
Јүрек бар деп, кем айтты?
Уйады јоктын сөзинде
Учур бар деп, кем айтты?

* * *

Кушкаштын эки канады —
Калак, ойыны эмес, балам,
Кушкаштын эки канады —
Куш болгон нїдези, балам.

* * *

Тенгериде жылдыстар —
Улустын тирў кўстўри.
Улус тўнде уйкуда —
Каруулда омордын кўстўри.

* * *

Алкышту бу чечекти
Кўн ўскўрген, балам.
Адырманду тегенекти
Кўн ўскўрген, балам...

* * *

Эртен тура ўлўндў —
Айдын агару суузы.
Ўдўги жок бар жатсан,
Будында онын арузы.

* * *

Эртен тура кей ару,
Эбирип келген Кўн ару,
Эртен тура суу ару,
Энгенин аскан чай тату.

* * *

Жарганат болбо, уулым,
Жарыктан жажынып жўрерин.
Жалкын болбо, уулым,
Айлыга, айса, тўжерин...

* * *

Эй, кӱӧркый,
Јаңыс бала јашта
Јаңысканын чек билбес.
Эр-темине ол јетсе,
Эки тӱней ле ол болбос.

* * *

Кенекке ле Кертикке
Кеенигле мактанбай јӱр.
Кенекке ле Кертикке
Кеен кӱӱнинди кӧргӱс јӱр!

* * *

(Откӧн ӧйлӧрдӧн)

Тороны токтоптоп,
Теермен айланат.
Тороны токортып,
Кыш бурылат.

* * *

Јоктунын ады байды таныбас —
Тӱней ле миндирер.
Је јоктунын ийди байдан аябас,
Тӱней ле ӱрер!

* * *

Јастын жаңарын угуп,
Јардымнан тон јайылды.
Кыштын кыңзыжын угуп,
Курым кезе тартылды.

* * *

Кызыдып алып сулаза,
Кылыгы билдирер темирдинг.

Кызыл чөбчөй туттурза,
Кылыгы көрүнөр айылчынын.

* * *

Аражан тажуурда тужында
Арадай тудуп, наҗылар болгон.
Тастак тажуур какталарда,
Талаш ла согуш башталган.

* * *

Тажуур оозын эр ачып,
Тамагын ченеп каткырат.
Онон тажуур оны ченеп,
Олјого капшай бактырат.

* * *

Тажуур тастак та болзо,
Темей сүүнбе, куру болбозын.
Талкан күйүк те болзо,
Танзыркап төкпө, торо келбезин!

* * *

Аракычы кижининг
Айтканын тыгдап кем угар.
Алтын да ошкош сөс айтса,
Аракы озо јытанар.

* * *

Оору кижиге эзирзе,
— Јазылдым! — деп јүгүрер.
Оны аракы төгүндеп,
Оро кырына јединер.

* * *

Амзаарын амза,
Айлынды, калак, ундыба.

Ичерин ич,
Ижингди, калак, ундыба!..

* * *

Тенектинг оды
Телекей өртөөр.
Ойгордын оды
Орчыланг өдөр.

* * *

Ай-күининг алдында
Албаты-калык көп ошкош.
Je бир кезикте сананзанг,
Төрт лө кижиге бар ошкош:
Тедү ле тенек,
Эрүүл ле эзирик!..

* * *

Тенекти тындазанг,
Тенери жабыс,
Тенгис тайыс,
Телекей тапчы,
Тербезен — айылчы.

* * *

Көрзөн, көрүктинг сыртында
Беш чийү карарат.
Айунын арсак табажы
«Эркелеткен» ис дежет...

* * *

Эдиски эликти төгүндөп,
Эт-жүрегин түймедип ийди..
Эне күүн жок болзо,
Элик өлтүртпес ол эди..

* * *

Бала јаш тужында
«Адам кайда?» — деп сураар.
Баатыр кеми ол јетсе,
«Адым кайда?» — деп айдар.

* * *

Уксагар да, бир катап
Уурчыга уурчы туштаган:
— Ай мененг коркыды! — деп,
Аланзыш јоктонг мактанган, —
Ал согорымды сезеле,
Ажу ажып, јажынган!..

* * *

Алдамыш кижии бир катап
Айуны кулактай «кап» алган.
«Ан јобош!» — деп айткалакта,
Айу оны јип салган.

* * *

Күнүркеген ол јүрек
Күйүп, изип кыйналар.
Қараңуи баскан түбинде
Қара башту курт јадар.

* * *

Күнүркештин өрти
Күйген одың өчүрер.
Јаман кинзү өчи
Јаркынду сүүшти өлтүрер.

* * *

Күйүнүш ле күнүркеш —
Сос јогынан карындаш.
Ыраакты болзо ол көрбөс,
Јуукты болзо таныбас.

* * *

Тежик бар —
Күн де бар.
Отук бар —
От то бар.

* * *

Якшыны жажына да этсен,
Жанылгазы жалкулу болор.
Жаманды жангыс ла этсен,
Жары жаан болор.

* * *

Кем суранган —
Токпок алар.
Кем сураган —
Санаа алар.

* * *

Эрлик өргөдө дө журтаза,
Эжигине элчи келбес.
Эмчи жапашта да жатса,
Эжигиненг элчи ырабас.

* * *

Эттим бе, этпедим бе дейле,
Эртелеп жал некебей жүр.
Ийне жажына көктөнгөн,
Эмдиге жылаңаш — көр!..

* * *

Оттогы казан качан да
Отты эмес, ээзин тындаар.
Керик кижининг кылыгын
Кемненг де озо ол жарлаар.

* * *

От ло очок окшожот,
Куру сууны кайнадып...
От ло очок окшожот,
Этти-жууны кайнадып...

* * *

Кериктин көстөри
«Ас ла ас!» — деп жайнаганын билбес.
Керсүниң көстөри
«Ал ла ал!» — деп айтканын билбес.

* * *

Кижиге бүүдөрдө мүүстү болзо,
Кийинке түнөйин билбес эди.
Жолдо тоңкур кижиге жолукса,
«Жокту таңма!» — деер эди.

* * *

Ак жаланды сүрбөзөң,
Ашты кайдан аларың.
Албатыңды сүүбөзөң,
Алкышты кайдан угарың.

* * *

(Озогызынан)

Қыдаттан келген кызыл учук —
Солонь эмес.
Қыдаттан келген кызыл аяк —
Қун эмес.

* * *

Агаш аразы аалга деп,
Ажындыра бүтпей жүр.
Агаш агашла тилдү деп,
Адам айткан, билип жүр...

* * *

Жыланның короны
Жыланды өлтүрбес.
Жылдыстың чогы
Жылдысты өчүрбес.

* * *

Камду мен жымжак дейле,
Терезин жылыткан.
Кас мен жымжак дейле,
Жунын жулдурган.

* * *

Аң турган жерге
Аңчылар жуулар.
Айыл турган жерге
Айылчылар жуулар.

* * *

Эңзүзи чыккалак та болзо,
Эжикте күчүк жатса, артык.
Чалык эмес те болзо,
Чакыда ат турза, артык.

* * *

Очокто от күйзин,
Оны эбиреде балдар отурзын.
Айды ээчий Күн келер, —
Артканы дезе, бойы келер.

* * *

Ат өгин таныбас болзон,
Алтай кижиге эмес эмтирин.
Қара ла Акты ылгабас болзон,
Қалак, сен сокорып калтырың!

* * *

Јети өндү солоңы жарыткан
Јеринге јажына быйанду бол.
Јетен жүзүн сөзин сыйлаган
Јоныңа јажына быйанду бол!

* * *

Оштү табарган јер болзо,
Қан түүлип, кызарар.
Өлүм баскан јер болзо,
Баргаа өзүп, јайылар.

* * *

Күнди сүүп турус деп,
Чечектер өлгилейт.
Күнди сүүп турус деп,
Чечектер өскилейт.

* * *

Эртен тураның таңдагы
Эркелү келер.
Эңирдин таңдагы
Эригип өлөр.

* * *

Јердин јаражы —
Улустың јаражы.
Улустың јаражы —
Јердин јаражы.

* * *

Јүрек ырысла толо —
Көстө јаш.
Јүрек коронло толо —
Көстө јаш.

* * *

Жыланның короны
Жыланды өлтүрбес.
Жылдыстың чогы
Жылдысты өчүрбес.

* * *

Камду мен жымжак дейле,
Терезин жылыткан.
Қас мен жымжак дейле,
Жунын жулдурган.

* * *

Аң турган жерге
Аңчылар жуулар.
Айыл турган жерге
Айылчылар жуулар.

* * *

Эңзүзи чыккалак та болзо,
Эжикте күчүк жатса, артык.
Чалык эмес те болзо,
Чакыда ат турза, артык.

* * *

Очокто от күйзин,
Оны эбиреде балдар отурзын.
Айды ээчий Күн келер, —
Артканы дезе, бойы келер.

* * *

Ат өңин таныбас болзон,
Алтай кижи эмес эмтирин.
Қара ла Акты ылгабас болзон,
Қалак, сен сокорып калтырын!

* * *

Јети өңдү солонгы жарыткан
Јеринге јажына быйанду бол.
Јетен жүзүн сөзин сыйлаган
Јонына јажына быйанду бол!

* * *

Өштү табарган јер болзо,
Қан түүлип, кызарар.
Өлүм баскан јер болзо,
Баргаа өзүп, јайылар.

* * *

Қүнди сүүп турус деп,
Чечектер өлгилейт.
Қүнди сүүп турус деп,
Чечектер өскилейт.

* * *

Эртен тураның таңдагы
Эркелү келер.
Эңирдин таңдагы
Эригип өлөр.

* * *

Јердин јаражы —
Улустың јаражы.
Улустың јаражы —
Јердин јаражы.

* * *

Јүрек ырысла толо —
Көстө јаш.
Јүрек коронло толо —
Көстө јаш.

* * *

Куйругынын бажы ак
Күчүкти анчы азырабас.
Анга салза, ол барбас —
Куйругыла ойноп божобос.

* * *

Кижиге энг солун неме — Кижиге,
Онон учы жок бу телекей,
Онон түби жок бу тегери,
Онон ойто ло катап — Кижиге!

* * *

Эй, улус, слердин ортогордо
Энг сүүнчилү күндерим өткүрдим!
Же слердин ок ортогордо
Энг карамду өйлөрим өлтүрдим!..

* * *

Кип ле килег тегери —
Буудайдан кызыл жылдыстар.
Эбире ээн жаландар.
Түн. Кижиге. Жылдыстар.

* * *

Айылдын чобра ыртыгынан
Айды шыгаалап жадырым.
От жанында туулактан
Орчылангла өдүш калтырым.

* * *

Кардын жолы тегери түбиле
Кандый да узун суудый чөйилет.
Же менин жолым менин кийнимде
Ат мангыла тозын чөйилтет.

* * *

Ай толун!.. Алтайда
Сүт үрүстү јаландар.
Је јажыл өлөн-јапашта
Мен јангыскан — канайдар?!

* * *

Эт-јүректи эрикчел сорот.
Эбире ээн — јангыскан арттым.
Алтын јылдыска јол бар болзо,
Аргымак атты ээртей соголо,
Эмди ле оноор элейтер эдим,
Эбирип ойто јанар эдим!..

* * *

Өбөкөлөрис јуртаган бу јерден
Өскилеп келет јаскыда чечектер.
Өбөкөлөрис барган өскө тала дөөн
Ойто бурылат күскиде чечектер.

* * *

Јебрен корумда кажы ла таш
Јүрүм керегинде бүгүн куучындайт.
Је кече ле өскөн бир кулузын
Өлүм керегинде өксөп кожондойт.

* * *

Тенгеринин көк түбин
Телгендер чийип айланат.
Кеен јалан. Кезер таш...
«Кем сен?» — деп, ол сурайт.
«Алтай эр!» — деп, мен айтсам,
Алан кайкап ыйлады:
«Айса, өлбөгөн турус не?!
Тирү бистинг албаты!
Алкышту болгор!» — деп айтты,
Ајыктап, таш тымыды...

* * *

Бадыш таңдак алдында
Баштың сөөги кажайат.
— Бир тушта мен де
Ат болгом! — деп, ол айдат.

* * *

Куу баш куу јалаңда
Кунукчалду эм јадат.
Көстінг көңдөй ородон
Көк чечектеп, јажарат.

* * *

Јас — кураган мааражы,
Јай — казанда сүттинг кайнажы.
Күс — турналар ачу кыйгызы.
Кыш — агчынын эжер чаназы.

* * *

Адамнын айтканыла,
Энемнинг элтерткениле,
Јолдын учы јок,
Јоруктап, бажына чыкпазын.
Јоннын мойны јоон,
Сындырып качан да болбозын!..

* * *

Алтай кижининг тилинде —
Алтан тилдинг кимирти.
Алтай кижининг канында —
Алтан каннын јимирти!..

* * *

Албатынын азында эмес,
Айдып койгон сөзинде.
Јакшынак керек ол учун,

Жайым ла Чындык ол учун,
Ас та калык тилиле
Айдылар жаңду жаан шүүлте.

* * *

Мен та өлөргө тургам,
Та өзөргө тургам —
Бичийдим тўниле, тўжиле бичийдим,
Алтайды алкап, учына жетпейдим!..

* * *

Колымнын алдында
Каламым чыкырайт.
Чийилген жолдыкта
Чактар чаксырайт.

* * *

Кўски турна кыйгызы чылап,
Жажыт нөкөрм ырады.
Жаскы чийненин чечегн чилеп,
Жаш нөкөрм үлгерлү келди.

* * *

Баштапкы кардын кийнинде
Алтай ару — жаш баладый.
Баштапкы жаңмыр кийнинде
Алтай ару — жаш баладый.

* * *

Алтайдын карануй тууларын өзөктөй
Апагаш кичинек ай элейтет.
Койлорун жылыткан койчы кыстын
Колында жарыткыш санаамда эбелет.

* * *

Уч-Сүмерге бурылып келдим,
Суркурап туру күн алдында.

Ұч-Сүмерден ырап жадым,
Ұргүлеп туру куу туманда.

* * *

Ұч-Сүмер эдеги толо чечектү —
Мени уткыйт яс келгенде,
Ұч-Сүмер бажы боро туманду —
Мени үйдежет күс түшкенде.

* * *

Ыраак талага атанар алдында
Арчынду тайгага айылдап келдим...
Арчымагымда жажыл арчын —
Алтайды ыраакта сананып жүрерим!

* * *

Олзөм, сөөгимнинг кийнинен
Кем базары — не керек!
Сөзмди угуп, кийнимнен
Кем барары — ол керек!

ЭЖЕРЛИКТЕР

* * *

Сөс — жылдыс,
Күйүп те турар, өчүп те калар.

* * *

Чечен сөс окло түңей,
Чеберлеп корот, уулым.

* * *

Жылдыс чокту да болзо,
Жылынып ого болбозың.

* * *

«Өлүм келип јат!» — дейле,
Өскөн јеринди таштаба!..

* * *

Өлүмде буудак јок,
Өскө дө талага јет барар.

* * *

Одын өчпөзин деп турган
болзон,
Оны уулыңның айлына камыс.

* * *

Озогы отук деп чөкөбө,
Оноң јаркынду от чыгар.

* * *

Агнын јүрегинде
Агчынын кѳзи бар.

* * *

Тенгери ѳрѳ канча да атсан,
Тежерим деп, калак, иженбе!

* * *

Элик аткан јерде
Эрдин эреени калар.

* * *

Қабайда јадар тушта
Кандый ла бала јакшы...

* * *

Энези сааган уй јараш,
Эјези сүүген эр јараш.

* * *

Баштапкы күкүрт — јаскыда,
Баштапкы сүүш — јашта.

* * *

Ырыс келейин десе,
Эжиктен эмес, түнүктен де
түжер.

* * *

Эжиктен ырысты божотпозон,
Элейтип, түнүктен ол чыгар.

* * *

Балам,
Шикир — татузыла,
Тус — ачузыла...

* * *

Бука озо баштап бозу болгон,
Бычак озо баштап темир
болгон.

* * *

Бүдерде тонкур торбоктон
Бүгүн, калак, мүүс өспөс.

* * *

Кулун киштезе,
Кулагын сүүнер.

* * *

Ат — канатту,
Ай — кулактү.

* * *

Ийт — иргеде,
Кулагы — тууда.

* * *

Ийдинг ак та өндү болзо,
Иргеде жадар учурлу.

* * *

Жылдыс тоолобо — астабас,
Жылкы тоолобо — көптөбөс.

* * *

Уулым,
Жараш кыс каткырып ийзе,
Жалбырт эткенинди билбей
каларын.

* * *

Кызым,
Жараш кыс эмтир дейле,
Күн качан да жана болбос.

* * *

Түбек түннен коркыбас,
Түштен жажынбас.

* * *

Акчаны акча колтуктаар,
Айылчыны айылчы
колтуктаар.

* * *

Түлейдин кулагы — көзінде,
Сокордын көзи — көксинде.

* * *

Чөлдин кучагы элбек,
Туунын туружы бек.

* * *

Мак маанылу учуртат,
Жажыт жабынчы жабынат.

* * *

Копты токтот болбозын,
Колонгон тудунып ол једер.

* * *

Мак ман бажына ундылар,
Уйат узак јылдарга улалар.

* * *

Билип јүр,
Тенгериде сок жагыс ай,
Телекейде сок жагыс Алтай!..

* * *

Эй, ыраак нөкөр,
Алтай — алтын төгдөр эмес,
Алтай — алтын туулар,
айылдап кел!

АЛТАЙ ҚИЖИНИҢ СҮҮНЧИЗИН ТООЛОГОНЫ

1

Ой, улустар, кандый сүүнчи! —
Жер јаан ла теп-тегерик,
Жер эбирип, јондор көрөри,
Өскө бозоголор бийигин билип,
Өрө лө чек алтай базары,
Өскө јерге тентирилип,
Көңкөрө јыгылбай, јерине јанары —
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

2

Көзингле Күннинг көзине көрүп,
Күнүн ле күнүн эр-јажына
Энезинин эрү чырайын көрөри,
Буурайып калган онын бажына
Бу колынгла тийип сыймаары,
Эмчектин тату сүдиндий чайын
Эртен тура ойто ло ичери —
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

3

Эртен тура туруп келеле,
Катап ла катап, катап ла катап
Балдарыннын каткызы сеге угулза,
Базып ла туруп, јыгылып турза,
Ыйлажып, ойто каткырып турза,

Оноң бойыннын балдарын
керегинде
Якшынак жаңылга ыраактан
угулза,
Ой, улустар, кандый сүүнчи!

4

Кандый якшы, кандый сүүнчи!
Көрбөгөн ыраак талага келеле,
Көп калыктар ортодон кенете
Алтай эрмектин кимирти угулза,
Алтай кижинин көзи көрүнзе,
Эй, улустар, кандый сүүнчи!

5

Эң ле жуук нөкөринг жолукса,
Эски өйлөр элейтип келер,
Жажыт улустын үндери угулар,
Жаш тужыннын эрчими бурылар.
Эң жуук нөкөринг жолукса,
Эрикчел ле сүүчи окшожып ийзе, —
Эй, улустар, кандый сүүнчи!

6

Ачынба, эжим, агынча айдарым:
Эр бойымды жажырып кайдайын,
Бир тужында туштаган келинге
Бир жолуксам, база сүүнчи.
Бу тушташты сеге сестирбей,
Бууныгып ырыска күйзем — сүүнчи!
Ачынба, эжим, агынча айдарым:
Андый тушташтан канайып
кыйарым!

Эй, нөкөрлөр, кандый сүүнчи,
 Менин уулым, мен чилеп,
 Чечен адышла таңмага тийдирзе!
 Менин уулым, мен чилеп,
 Жүгүрүк атту шунудып баратса,
 Эй, нөкөрлөр, кандый сүүнчи!

Жылдан малым жакшы чыкса,
 Кыштудан чубажып, жайлуга көчсө,
 Эй, нөкөрлөр, кандый жакшы!
 Айылдажымнын малы жакшы турза
 Жайлуда семирп, кыштуга жанза,
 Ырыска коштой бу ырыс,
 Сүүнчиге коштой бу сүүнчи,
 Эй, нөкөрлөр, кандый жакшы!

Баштапкы күкүрт унчукса,
 Баштапкы күүктин үни угулза...
 Адаң сеге мылтыгын сыйлаза,
 Ол эмезе ээрин сыйлаза,
 Сенин уулын айылду болзо...
 Айса, кызын кижиге барза,
 Обөгөниле экү эптү журтаза...
 Айылдажын сенин жакшы болзо,
 Айылдар керип коп жайбаза,
 Онын одына от кожулза,
 Онын магына мак кожулза...
 Жылдыска көрөри — сүүнчи,
 Жолдорго чыгары — сүүнчи,

Канатту адын — ол сүүнчи,
Каткылу көстөр — бир сүүнчи,
Ой, најылар, сүүнчилер көп,
Жылдыс кептү көптөг көп!..

10

Меге — менин өйим сүүнчи!
Қайыр туулар ортодо жаткан
Қарлушка кичинек аэропорттон
Қара талайга жетире учары.
Жажыл жайдый узун поездде
Жайканып, типилдеп барып жадары...
Қерек болзо, кезик таладан
Қерепке жайкадып жанып жадары...
Онон ойто ло,
Онон катап ла,
Ай чалыган алтай журттарла,
Алтай тууларла атту жортory,
Алтай кожоннын абына багары —
Ой, улустар, кандый сүүнчи,
Меге — менин өйим сүүнчи!..

АЛТАЙ ҚИЖИНИНГ УЙАДЫН ТООЛОГОНЫ

1

Ой, Күннинг көзи көзимниг алдына
Өчө берзин, мен көрбөйин!
Айлу-күндү жарыктын алдына
Алаканы жайылып,
Алтай кижі суранып басканын
Канайып көрөр — көргөнчө, көрбөйин!
Эртеп минер эрјинег кайда, нөкөр,
Эликтеп барар мылтыгын кайда, нөкөр?!
Алаканын канайып ачылды,
Алтай оморкош канайып быртыды?!.
Суранып баскан сени көргөнчө,
Бу Бийик Күн көзимниг алдына
Эмди ле өчө берзин!
Алтай кижі бийик адына
Алтайыс, јоныс оморкоп јүрзин!..

2

Эй, алтай эр,
Албатынын ортозынан
Алар кыс таппадын ба?!
Азырап койгон адан сенег коомой
болды ба,
Эмизип койгон энен эрчиминди алды ба?
Олорды не уятка салдын,
Ооско бойын не түштин?..
Қайттын, алтай эр, қайттын,
Јаңыс сөөктү кижі алып қайттын!

Көр бойыңды күскүден,
 Көр көзинди, жүзинди.
 Көр жабыстан, бийиктен
 Көөрөбөй көр бойыңды.
 Жайаларда салынган
 Жебрен таңма жаагында!
 Суулар кептү сунулган
 Алтай канын тамырда!
 Же кайда да сен эмес,
 Кара туулар ортодо,
 Карагол журтта жадала,
 Алмат Чагадан бүделе,
 Кайттын, карындаш, кайттын,
 Алтай тилиңди канайып жектедиң?

Эй, алтай эр,
 Элбек эжик бозогозын алтап,
 Эмди жаны ла жарыкка чыгала,
 Же эбире телекейди тыгдап,
 Элди-жонды билбей жадала,
 Бойыңнан жаан жашту кижиден
 Сөс блаажып сен кайттын?
 Ол — ойгор. Качан да болзо
 Карануйды билген, жарыкты.
 Жолдорын өткөн сенен озо,
 Жонун билер, жорукты.
 Эй, алтай эр,
 Баш буурайган ойгордон
 Сөс блаажып сен кайттын?..
 Удура келер өйлөрдин
 Учурын үрөп уялалтын!

5

Карындажым менин, алтай кижн,
 Сен бийик текпишке тептин.
 Онызы јакшы. Је ол ижин
 Бийик деп эрте кӧӧрӧдин...
 Калак,
 Јаң башкарып билбей јадып,
 Јамыркап, билеркеп јада берзен,
 Кечеги најынды бӱгӱн таныбай,
 Кеберинг соок ӧдӧ берзен,
 Карындажым менин, алтай кижн,
 Канайып сенен уйалбазым мен!..

6

Айылчыга эжигин ачпаган болзон,
 Мен сенен уйаларым, алтай кижн..
 Ат-эрјине бажына соксон,
 Ачынарым сего, алтай кижн!..

7

Аңчы болун мактанала,
 Аркадан айлыга куру јанзан,
 Айса, мылтыгын ундып койоло,
 «Андап» аркага куру барзан,
 Сенен уйаларым, алтай кижн!

8

Эй, алтай уул,
 Сен јебрен корумды коскорып,
 Јонын керегинде јолду сӧс айтпадын.
 Қосмостын тӱбинен јылдыстай јарып,
 Коркушту атомнын аалгазын ачып,

Алтайдын магына мак кошподын...
Je узун тилдерге не оролдын,
Чачып ийген ылтармыш чылап,
Балкашка не бадалазын,
Буттарга не оролозын?
Качан, кажы тушта алтай јон
Кабак эдер заводту болгон?..
Ас калыкты уйаттаар јан
Сеге кайдаг, кемнен берилген?..
Эзирикке ээлеткен,
Эрлү эрчимин јылыйткан,
Эртенгизин ундыган,
Эй, эзирик алтай уул,
Сенен нени угарым,
Сеге нени айдарым?
Эбирер, өдөр јолдорды кечире
Элек кептү сен јыгылган...
Эртенги күндерге јонынды божотпой,
Эдегинен кайра тартып алган...

БАЖАЛЫКТАР

«Жолдор» деп жуунтыдан

«Солдат бол!» — деп, тө-	7	Жодралар	22
рөлим кычырды»	7	Айлымнан келген самара	23
Жолдогы санаа	8	Найылык керегинде ко-	
Энеме	9	жонг	25
Солдат	11	Менин Алтайым	27
Оттың жанында	12	Қарған өбөгөн	29
Орус энеге	14	Қадың-Бажы	31
Менин тұш көргөн та-		Танталай чечектий кыс	32
лада	17	Чечеркектер	34
Менин кожондорым	19	Эзен болзын!	35

«Мен кем?» — деп жуунтыдан

Бойымның жүрүмим	39	Сен кырларда чыккан	49
Таң	40	Туулардағы тун	50
«Ак-жарыктың үстінде...»	41	Көстінг жаштары	53
Анда оттор өчпөй жат	42	«Тайга баштай кыш	
Амаду ла жол	44	түшкен...»	55
Менин чыккан жерим		Үйкузы жок тун	56
бар	46	Қачан калаш кезеримде	58
«Эңир түнде ойгонып			
келдим...»	48		

«Улгерлер» деп жуунтыдан

Менин төрөлим	61	База катап ат керегинде	78
Айлың кайда?	65	Мен жанайын деп	81
«Мен жасқыда жалаңда		«Мен коркыбазым жүрүм-	
жаткам...»	66	пенг	83
Сокор поэт	67	«Келин түнди тараган...»	84
Чинези жок келин	70	«Күс. Кандый кунук-	
Қырларда өскөн моштинг		чал...»	85
бұри	72	Қышқы чанактар	86
Жаскы кар	74	Уулымның кабайының	
Чанкыр чечек	76	жанында айткан сөс	87

«Чанкыр тенгерилүү жер» деп жуунтыдан

«Жайым кайда, айт, нөкөр?»	95	Уча берген ак кууны сакыйдым	111
Күски журук	97	Туулу Алтайдын сту- денттеринин кожонг	114
Ак уй мөөрөйт	99	Эки кожон	115
Аалга жердег атпагар	101	Обогон журтаган (куучын)	117
«Уйуктап жадала, түш жеринде...»	102	Сары жошкын (куучын)	120
Мен сенин көлөткөйг эмезим	104	«Мен түш жеримде көп катап өлгөм...»	123
«Сала берерим, нөкөр- лөр, сала берерим...»	105	«Бу телекей үстинде...»	125
Ойрот-Тура, 1934 жыл	106	«Эңирде, калак, өлбөгөр деп сурайдым...»	127
Сен түш жеринде	108		
Жаркында!	109		

«Аргымактын маңы» деп жуунтыдан

Аргымактын маңы	131	«Та ненин де учун андый...»	152
Улус ла өйлөр	134	Жай өткөн — катап ла күс	153
«Мен бийикти сүйү- дим...»	137	Мен адама туштагам	154
«Меге жарап жат бүй- гүн...»	138	«Мен жеримде, Сөөктү- Кобыда...»	156
Менин одым	139	Кардын жолына көрө- дим	157
Москва	140	Жааш жаап жат	158
Тус	142	«Бу кожонды жаан- тайын...»	159
Жайым	144	«Меге жаантайын...»	160
Күйүп те калза, жыгыл- баган агаштар	146	Менин үлгерлерим	162
Жебрен жаңду кижининг жолы	147	«Аракы деп неме өлтүр жат бисти...»	164
Жастыг түни	149		
Уулым куучындап үренет	150		

«Кардын үни» деп жуунтыдан

Кардын үни	167	Москванынг студенти	175
Жаңы жылдын жаңары	169	Ас калыктар	176
Ой лө сөс	171	«Ак жаңду өбөкөлөр азыйда...»	178
Айазып келет	172	Энемнинг сыйы	180
Улу жуунын башталганы ла токтогону	174	«Күс-күс»	182

Ак чолмон	184	Баштапкы сүүш (ко- жон)	208
Көстин көскө көрүжек	185	Менин кожомым	209
Поэттин көбөрмө түжи	187	Чанкыр амаду	210
«Кыш. Соок. Калың кар...»	189	Эртен туранын үлгери	211
Ойдин будуктары	190	Талайдын таштары	212
«Айдын ла тымык күски түн...»	192	Учуп билбес куш	214
«Жокту болоры?...»	193	Дила мшбидобис	215
Рерихтин көлөткөзи	194	«Эй, талай, эзен бе...»	217
Түш	197	«Мында ончозы баш- ка...»	219
Николай Рубцовко ийген самара	199	Катап ачылган ак- жарык	220
«Эски пленкадаг ойто ло...»	201	Жажыл бака	221
«Эй, поэттин жүреги»	203	«Карлардын, кырлардын ар жанында...»	222
«Турналар кыйгызы...»	204	«Талай — ол ырыс, ырыс — ол талай»	223
Жаскы телекей жаш бала- дый...»	205	«Талайды, нөкөрлөр, мен сүүгөм»	224
Таныш эмес келинге	206		
Эзен болзын, мак	207		

**«Мөңкүлик Алтайдын жаңылгазы»
деп жуунтыдан**

Экчеликтер	227	зин тоологоны	254
Эжерликтер	249	Алтай кижининг уядын тоологоны	258
Алтай кижининг сүүнчи-			

35-00

НБ 3242

ГОРНО-АЛТАЙСК 1979